Kulturminneplan 2001-05

HANDLINGSPLAN FOR KULTURMINNER I SØR-TRØNDELAG

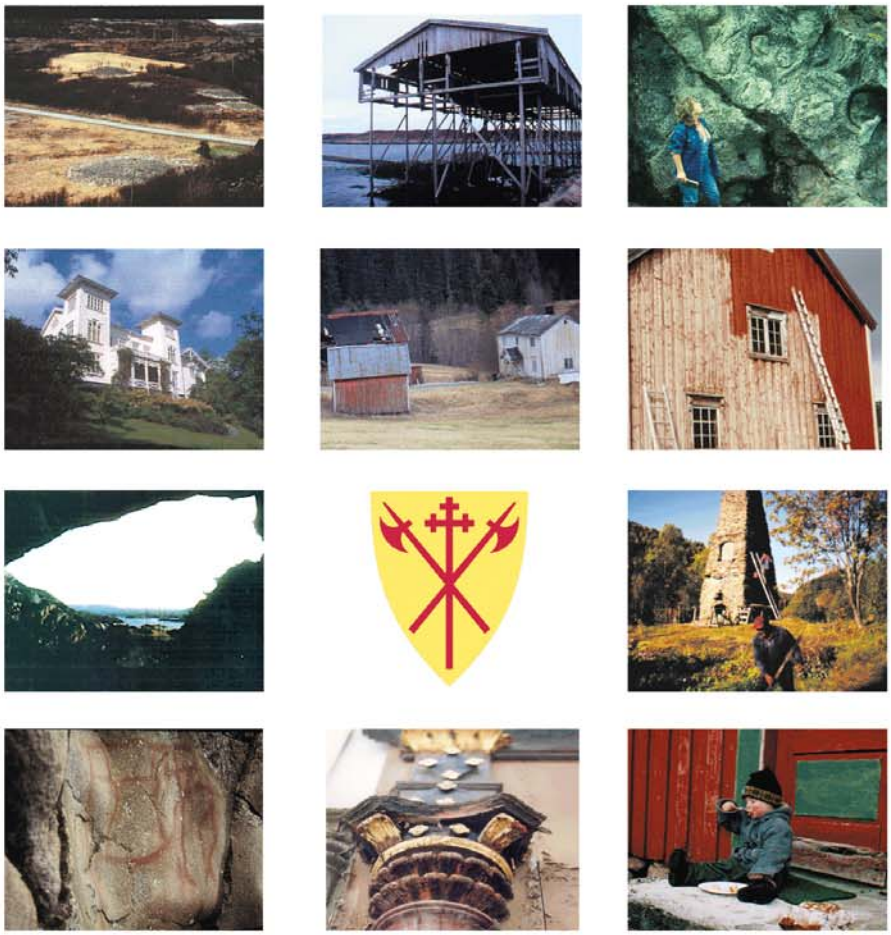

KULTURMINNEPLAN FOR SØR-TRØNDELAG 2001 - 05 (12)

I går.....i dag.....i morgen.....

FORSIDEILLUSTRASJONER:
(fra og med øverste bilde venstre, mot klokken:)

1. Gravfelt fra eldre jernalder, Valseidet i Bjugn. Utgravd av Ingvald Undset (Sigrid Undsets far) i 1872.
2. Hovedbygningen på Reinskloster i Rissa. Bygningen er under fredning, klosterruinen er automatisk fredet.
3. Utsikt fra åpningen av Hestneshula på vestsiden av Hitra. Hulen var boplass i forhistorisk tid.
4. Dyretegning, Gjølgåvatnet i Bjugn. Bergmaleriet er minst 3000 år gammelt.
5. Kapitél fra inngangspartiet på Skårvoll i Midtre Gauldal.
6. Trapp på hovedhuset på gården Møriaunstranda i Åfjord, et tiltaksanlegg i Prosjekt Trøndertun.
7. Smelteovn (1867) etter Kvikne Kopperverk, Nåverdalen, Rennebu. Første fredede tekniske kulturminne Norge (1959).
8. Gammelt, renskrapt panel får ny maling. Halsen i tidligere Geitastrand kommune, tiltaksanlegg i Prosjekt Trøndertun.
9. Klebersteinsbrudd med emner etter gryter. Tilset, Oppdal.
10 Notheng bygget i 1953. Kjerringvåg, Hitra.
11 Fraflyttet gårdsbruk i forfall.

HANDLINGSPLAN FOR KULTURMINNER I SØR-TRØNDELAG
Redaksjon: Kulturavdelingen
Opplag: 300
Konsulent layout: Heidi Flatås

Sør-Trøndelag fylkeskommune
Trondheim 2003

Det er gjort rettelser og oppdatering av faktiske opplysninger etter politisk vedtak.

MEDARBEIDERE I KULTURAVDELINGEN:

Kristian Pettersen, fylkesarkeolog og prosjektkoordinator for Handlingsplanen
Telefon: 73 86 64 97; mobil: 95 26 27 16
e-post: Kristian.Pettersen@stfk.no

Rut Helene Langbrekke Nilsen, arkeolog
Telefon: 73 86 64 99; mobil: 41 66 00 24
e-post: Rut..Nilsen@stfk.no

Knut Harald Stomsvik, arkeolog
Telefon: 73 86 64 96; mobil: 91 32 36 10
e-post: Knut-Harald.Stomsvik@stfk.no

Marie Louise Anker, antikvar
Telefon: 73 86 60 12; mobil: 91 74 72 39
e-post: Mariel.Anker@stfk.no

Mette Bye, antikvar
Telefon: 73 86 60 15; mobil: 41 66 00 04
e-post: Mette.Bye@stfk.no

Finn Damstuen, antikvar og kontaktperson Prosjekt Trøndertun
Telefon: 73 86 60 13
e-post: Finn.Damstuen@stfk.no

Knut Wik, spesialkonsulent museum
Telefon: 73 86 60 11; mobil: 91 51 07 55
e-post: Knut.Wik@stfk.no

FORORD

Handlingsplanen har sin basis i Fylkesplanene "Livskvalitet i en endringstid" 2001-2003 (2011), og Fylkesdelplan kultur 1996-99 (2005). Handlingsplanens hovedmål er:

Å velge et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer i fylket, som i samarbeid med eierne kan sikres en fremtid både for oss og for kommende slekter. Utvalget skal vise ulike livsmåter og livbergingsstrategier, samt regionens sosiale, kulturelle og geografiske mangfold i et tidsperspektiv.

Hovedutvalg for Næring, Samferdsel og Kultur (NSK) vedtok i møte 22. desember 1999 at det avsluttede forarbeidet til verneplan for kulturminner i Sør-Trøndelag skulle videreføres i en handlingsplan. Arbeidet med å lage selve planen startet i januar 2000, og ble fulgt av en administrativ referansegruppe med representanter fra nærings- og utviklingsavdelingen, kulturavdelingen og fylkesrådmannens planavdeling.

Under utarbeidelsen ble det gjennomført en grov kartlegging av hva som finnes av kjente kulturminner, og det er foretatt en enkel vurdering av tilstand og behov for skjøtsel. Etter denne kartleggingen er det foretatt en prioritering av kulturminnene.

"Handlingsplan for kulturminneforvaltning" (Miljøverndepartementet 1992) ser fylkesvise verneplaner som en nødvendig forutsetning for et helhetlig kulturminnevern. Arbeidet med Handlingplanen for Sør-Trøndelag støtter seg til tidligere tematiske verneplaner som har vært initiert av Riksantikvaren, og fylkesvise verneplaner som "Fredningsplan for etterreformatoriske kulturminneri Telemark" (1995), "Verneplan for kulturmiljøer i Nord-Trøndelag" (1995) og "Forvaltningsplan for førreformatoriske kulturminner i Østfold" (1995), blant andre.

På statlig nivå har de forskjellige sektorene ansvar for sine egne kulturminner. Forsvaret, Statsbygg, Jernbaneverket, Vassdrags- og energivesenet, Kystdirektoratet og Veivesenet utarbeider egne planer for sine kulturminner. Riksantikvaren har ansvar for listeførte kirker, kulturminner fra middelalderen og fartøyvern. Fyrstasjoner, samferdselsrelaterte kulturminner, militære kulturminner, fartøy, kirker, kulturminner og spor fra middelalderen er derfor ikke tatt med i vår Handlingsplan. Røros er behandlet i et eget prosjekt, "Avgrensing, vern og forvaltning av verdenskulturminnet Røros", og er derfor kun summarisk behandlet. Immaterielle kulturminner omfattes for vårt fylke verken av denne eller andre planer. Det har ikke vært kapasitet til å gå inn i dette i denne omgang.

Planen er ment å være et overordnet styringsredskap for fylkeskommunens ansvarsområder innen fornminnevern, bygningsvern og vern av kulturmiljø.

På grunnlag av erfaringene som gjøres underveis og innspill fra omverdenen vil det bli et fortløpende arbeid med en tentativ liste for å oppdatere og korrigere planen. En slik liste vil være en del av grunnlaget for revisjon av planen.

Handlingsplan for kulturminner i Sør-Trøndelag ble behandlet i komité 6. juni 2002, og vedtatt i Fylkestinget 18. juni 2002. Fra og med 2003 blir arbeidet etter planen fulgt opp av en faglig referansegruppe med to interne og to eksterne medlemmer.

INNHOLD

Forord ... 3

1. **Innledning** ... 5

2. **Målsetting** ... 7

3. **Nasjonale føringer** ... 8
3.1 Lovverket ... 8
3.2 Andre forankringer ... 8

4. **Aktører** ... 10
4.1 Kommunalt nivå ... 10
4.2 Regionalt nivå ... 10
4.3 Nasjonalt nivå ... 11

5. **Strategier** ... 12
5.1 Samhandling ... 12
5.2 Formidling ... 12
5.3 Utvide fylkesmuseenes rolle ... 12
5.4 Økonomi ... 13
5.5 Prioriteringer ... 14

6. **Prioriterte kulturminner i planperioden** ... 17
6.1 Hva ble oppnådd gjennom fylkesdelplan kultur 1996-99(2005) ... 17
6.2 Utvalgskriterier ... 18
6.3 Fornminner ... 19
6.4 Nyere tids kulturminner ... 26
6.5 Kulturmiljø ... 28

7. **Vedlegg** ... 33
7.1 Fredningsliste: Fredede bygninger og anlegg i Sør-Trøndelag ... 33
7.2 Nasjonale verneplaner ... 34
7.3 Statistisk oversikt over fredede anlegg i Sør-Trøndelag ... 36
7.4 Listeførte kirker i Sør-Trøndelag ... 38
7.5 Tilskuddsordninger ... 39
7.6 Litteraturliste ... 40
7.7 Aktuelle adresser på Internett ... 40
7.8 Politisk vedtak ... 41
7.9 Ordliste ... 42

1. INNLEDNING

Kulturminner er spor etter menneskenes bruk av landskapet og utnyttelse av naturen. I Sør-Trøndelag går de første sporene tilbake til tiden da landet begynte å bli isfritt for over 10.000 år siden. Kystlandskapet var det første som ble tatt i besittelse etter istiden. Det er her den tetteste konsentrasjonen av kulturminner finnes. På samme måte som i dag har kysten vært et viktig område for ressursutnyttelse og kommunikasjon.

Vi regner med at Sør-Trøndelag fylke har minst 25.000 automatisk fredete kulturminner: gravhauger, steinalderboplasser, fangstanlegg og hustufter. Ifølge prognosene er mindre enn 20% av slike fredede kulturminner kjent.

Nærmere 300 bygninger i fylket er fredet ved vedtak etter Kulturminneloven, hvorav 80 på Røros, og det er registrert omkring 24.000 bygninger oppført før år 1900.

Blant de mest verdifulle kulturminnene i fylket finner vi Røros, som står på UNESCOs verdensarvliste, gravfeltet på Vang i Oppdal, Kong Øysteins Havn i Agdenes, Austråtborgen i Ørland, kulturmiljøet rundt Dolmsundet i Hitra, anleggene for fremstilling av jern på Tovmoen i Budal, Midtre Gauldal, Nidarosdomen og middelalderbyen, Trondheim, og flere fredete gårdsanlegg. Dette er bare en liten del av det store mangfoldet av kulturminner i vårt fylke.

Kulturminnene fra "eldre tid", som i forvaltningssammenheng er de som dateres til oldtid og middelalder eller *før reformasjonen* (1537), har oftest en noe annen fysisk status enn de “yngre” som er fra nyere tid eller *etter reformasjonen*. Den største forskjellen mellom "eldre" og "yngre" kulturminner i forhold til dagens mennesker er forhold angående bruk. Nyere tids kulturminner som hus og veier både kan og bør fortsatt i mange tilfeller brukes til opprinnelige formål, eller gis ny bruksfunksjon Førreformatoriske kulturminner er nesten alltid monumenter og steder som er slik at de ikke kan brukes slik de yngre kulturminnene kan.

Det viktigste med kulturminnene for vår tids mennesker, og trolig også for dem som kommer etter oss, er det nysgjerrighetsaspektet som kan rettes mot fortiden. Dette gjør at vi undrer oss og stiller spørsmål om hvor gamle sporene etter våre forgjengere kan være, og hva sporene kan fortelle om fortidens livsmåter og livberging. Her vil kunnskapsjakt og opplevelse kunne kombineres.

"Handlingsplan for kulturminner i Sør-Trøndelag" skal brukes aktivt for å prioritere kulturminnene innenfor gitte økonomiske rammer, men dokumenterer samtidig behovet for en vesentlig styrking av kulturminnevernet gjennom økte bevilgninger. Prioriteringene må følges opp, både når det gjelder tilskudd, befaringer, råd og veiledning. Dette vil gi en mer effektiv og forutsigbar forvaltning.

Gjennom det innledende arbeidet med handlingsplanen er flere typer operasjonelle strategier brakt på bane. En av disse er at planen må være dynamisk, men ha visse temporært statiske innslag som en kan ta konkret stilling til her og nå (for eksempel kulturminnelisten). Dette har sin bakgrunn i at samfunnets verdisetting av kulturminner endrer seg over tid. Nye typer kulturminner kommer til etter hvert, og kulturminner som er vanlige i dag, kan være sjeldne i morgen på grunn av sletting, ødeleggelse eller ombygging. Vi kan si at premissene for en slik plan ligger nedfelt i vår tids vurdering av våre omgivelser, og at handlingsdelen også styres ut fra dette.

Av gode eksempler på dette kan vi nevne steinalderhusene, som ikke ble kjent i Sør-Trøndelag før først på 1990-tallet, og gårdsanleggene fra jernalderen som først er begynt å komme fram i sitt reelle omfang hos oss ved den såkalte flateavdekkingsmetoden i andre halvdel av 1990-tallet. Fra nyere tid kan vi tenke på Austråtborgen som har vært fredet siden 1923, og den lille plassen Gurriannastua i borgens utmark som først på slutten av 1990-tallet fikk status som bevaringsverdig. Ut fra dette er det viktig å klargjøre at planens kulturminnelister er et utgangspunkt for videre bearbeiding over tid, og at de bør utvides og rulleres mot målet om å sikre et representativt utvalg kulturminner.

Utvelgelsen av fornminner, eller automatisk fredete kulturminner, har vært basert på en systematisering av eksisterende registrerings-materiale. Det er foretatt et utvalg på 133 fornminneområder (områder hvor det er registrert automatisk fredete kulturminner enkeltvis eller som kulturmiljø) som utgjør fornminnelisten i dag. Det er et mål at fornminnelisten etter hvert utvides til å omfatte 1% av fornminnebestanden i Sør-Trøndelag. I praksis vil det si ca 250 fornminner, av et grovt estimert antall på 25.000 fornminner i fylket. Kanskje vil noen mene at dette er et lavt ambisjonsnivå, men greier vi å oppnå

målsettingen om å sikre 250 fornminner i Sør Trøndelag, så har vi trolig oppnådd noe som ikke har skjedd i andre fylker.

Utvelgelsen av nyere tids kulturminner er basert på en gjennomgang av fredningslisten, bevaringsområder, viktige kulturlandskap og andre kjente kulturminner og miljøer i fylket som har vært gjenstand for interesse eller satsing fra kulturminneforvaltningen. Det er ikke foretatt kartfesting eller avgrensing av kulturminnene når listene i Handlingsplanen er utarbeidet. Det er foreløpig et begrenset antall kulturminner og kulturmiljøer som er kommet med. Meningen er imidlertid at planen skal utvikles, og få et bredt sammensatt spekter av kulturminner og miljøer ved at nye satsingsområder innlemmes i planen etter hvert som den rulleres.

Det er viktig å presisere at planen ikke innebærer noen ekskludering av kulturminnene som ikke er tatt med. De som ikke er med vil imidlertid normalt måtte prioriteres lavere.

2. MÅLSETTING

Hovedmål

Å velge et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer i fylket som i samarbeid med eierne kan sikres en fremtid, for oss og for kommende slekter, og som skal vise regionens sosiale, kulturelle og geografiske mangfold i et tidsperspektiv.

Delmål

1. Å gi en oversikt over viktige kulturminner i Sør-Trøndelag og være et prioriteringsredskap for kulturminneforvaltningen på regionalt nivå.
2. Å drive økt og bedre formidling til eiere av kulturminner og allmennheten.
3. Å gjøre verneverdien av kulturminnene/-miljøene i denne oversikten kjent for planansvarlige på alle nivå i forvaltningen.
4. Planen skal være dynamisk og preget av kontinuerlig oppfølging.

Vern og forvaltning av kulturminner og miljøer handler om å ta vare på kulturarven. Kulturminnene utgjør sammen med naturressursene hovedelementene i en samlet miljø- og ressursforvaltning. De er viktige som kunnskaps- og bruksressurs, og som grunnlag for menneskets livskvalitet. Stabilitet og historisk sammenheng i de fysiske omgivelsene bidrar til trygghet og identitetsfølelse, samtidig som kulturarven representerer store opplevelsesverdier og estetiske verdier." …….. "Når kulturminner og kulturmiljøer ødelegges eller forsvinner er tapet irreversibelt. I tillegg til de store kulturhistoriske og opplevelsesmessige verdiene tapes unikt kildemateriale, ofte til vår eldste historie

Stortingsmelding 8 (1999-2000)

3. NASJONALE FØRINGER

Nasjonale mål for arbeidet med vern av kulturminner er nedfelt i en rekke lover, rundskriv, utredninger, stortingsproposisjoner og stortingsmeldinger, og rikspolitiske retningslinjer, blant annet Lokal Agenda 21. Plan- og bygningsloven og Kulturminneloven står i en overordnet posisjon.

3.1 LOVVERK

Plan- og bygningsloven (PBL) er kommunenes redskap for å sikre samordning av fysisk, sosial og kulturell virksomhet. Kommunene har gjennom PBL et generelt ansvar for kulturminnene lokalt, og kan regulere til spesialområde bevaring etter PBL § 25.6. Etter PBL skal Fylkeskommunen ha følgende planer til behandling for å blant annet vurdere kulturminneinteresser: kommuneplaner og –delplaner, reguleringsplaner, dispensasjonssaker etter PBL §7, rivesaker der antikvariske interesser blir berørt, veier for landbruksformål og nydyrkingstiltak. Når fylkeskommunen varsler befaring i plansaker kan kommunen ikke egengodkjenne planen før det foreligger en endelig uttalelse. Etter Kulturminnelovens § 9 er det tre måneders frist for å gi uttalelse om automatisk fredede kulturminner. Kommunen eller Riksantikvaren kan forlenge denne fristen. I enkeltsaker for nyere tids kulturminner, for eksempel bygge- eller rivesaker, er det Forvaltningsloven som gjelder, og tiden fra saken mottas til det blir gitt svar skal ikke ugrunnet overstige en måned.

Kulturminneloven (KML) er en særlov. Det innebærer at kulturminnelovens formål skal veie tyngst når det fattes vedtak etter annen lov som berører kulturminnet. Det er Fylkeskommunen som forvalter KML i første instans. Fylkeskommunen skal ellers drive skjøtsel og vedlikehold av automatisk fredete kulturminner, med unntak av ruiner og stående bygninger fra middelalderen. Det er også fylkeskommunen som har løpende ansvar for å følge opp vedtaksfredete bygninger og anlegg. Fylkeskommunen er antikvarisk myndighet og skal godkjenne tiltak på fredete bygninger. Antikvarisk myndighet er her begrenset til å kunne gi dispensasjon for *mindre vesentlige endringer*. Ved vesentlig endring må saken oversendes Riksantikvaren. Etter Kulturminnelovens § 25 skal fylkeskommunen gis anledning til å uttale seg til alle saker som vedrører riving eller vesentlig endring av byggverk oppført før 1850. Samiske kulturminner er Sametingets ansvar. Med hensyn til arkeologi er det Riksantikvaren som er delegert myndighet til å dispensere fra Kulturminneloven for frigivelse av automatisk fredete kulturminner. For fylkene i Midt-Norge er det Vitenskapsmuseet i Trondheim som tar vare på gjenstander fra utgravninger. Kirker, og stående bygninger, ruiner og bygrunn fra middelalderen, er Riksantikvarens ansvar. Det er også Riksantikvaren, ikke fylkeskommunen, som er høringsinnstans når det gjelder fredede bygninger i statlig eie, enten de er fredet ved vedtak eller såkalt administrativt fredet. Myndighet til å frede kulturminner ved vedtak ligger hos Riksantikvaren. Fylkeskommunen har imidlertid myndighet til å vedta midlertidig fredning hvis kulturminner av nasjonal eller høy regional interesse er truet. Ansvarsdelingen er nedfelt i "Forskrift om faglig ansvarsdeling etter kulturminneloven". Alle lover og forskrifter finnes på nettstedet www.lovdata.no.

Kulturminner er også tema i *Lov om kirker og kirkegårder*, *Skogloven* og *Jordloven*, *Vassdragsloven*, *Friluftsloven* og *Naturvernloven*. Naturvernlovens §§ 3 og 5 har bestemmelser for miljøfredning. Kvernfjellet i Selbu er et eksempel på et kulturmiljø som sikres vern gjennom fredning etter Naturvernloven.

3.2 ANDRE FORANKRINGER

Lokal Agenda 21: Dette dokumentet er forankret i et overordnet internasjonalt dokument *Agenda 21*, som ble vedtatt av FN-konferansen om miljø og utvikling i Rio i 1992. Her oppfordres alle verdens kommuner til å gå i dialog med sine innbyggere, næringslivet og frivillige organisasjoner for å sette i gang prosesser for en bærekraftig utvikling. I Norge resulterte Landskonferansen for LA21 i 1998 i den såkalte “Fredrikstaderklæringen”, hvis mål er å skape en samfunnsutvikling som sikrer livskvalitet og livsgrunnlag både i dag og for kommende generasjoner. Kulturminnevernet har fått et eget punkt i erklæringen hvor det står: “Vi vil særlig rette innsatsområdet mot å ta vare på kulturminner og -miljø som del av vår identitet og vårt miljø”. Bærekraftig utvikling innebærer i et kulturminneperspektiv å sikre balanse mellom bruk og vern av kulturminnene slik at miljøet og mangfoldet i kulturuttrykket sikres for fremtidige generasjoner.

Handlingsplanen for kulturminner er Sør-Trøndelag fylkes konkrete bidrag til en regional Agenda 21 for kulturminnevern.

Internasjonale avtaler: Gjennom konvensjon om verdens natur- og kulturarv, Europarådets konvensjon om vern av Europas arkitekturarv, Eruoparådets konvensjon om den arkeologiske kulturarv, UNIDROITs konvensjon om stjålne

eller ulovlig utførte kulturgjenstander, Haag-konvensjonen (konvensjon om vern av kulturminner i tilfelle væpnet konflikt), konvensjon om tiltak for å forby og forhindre ulovlig import og eksport av kulturminner og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturminner og den europeiske landskaps-konvensjonen (som ble ratifisert av Norge i 2001 men ikke er trådt i kraft), er Norge forpliktet til å forvalte og sikre vår fysiske kulturarv på en forsvarlig måte. Internasjonalt arbeid skal bidra til å sikre kulturelle rettigheter, utveksle kunnskap og etablere kulturminnevern som en viktig del av et sektorovergripende miljøvern. Konvensjon om beskyttelse av den undersjøiske kulturarven er foreløpig ikke ratifisert av Norge.

Rundskriv: I rundskriv T-937: "Tenke globalt - handle lokalt" slår Miljøverndepartementet fast at det overordnete miljøvernarbeidet skal bygge på følgende prinsipper: *Bærekraftig utvikling* og naturens tålegrense, som innebærer at den nåværende generasjons behov dekkes uten at det svekker mulighetene for at fremtidige generasjoner skal få sine behov dekket; *Miljøvern som sektorovergripende ansvar*, som innebærer at miljøvern-myndighetene skal sette miljøkrav til andre sektorer; *Sektorprinsippet*, som innebærer at alle offentlige og private sektorer har selvstendig ansvar for å ta miljøhensyn; *Førevar prinsippet*, som innebærer at tvilen skal komme miljøet til gode når det er tvil om konsekvensene av et tiltak; *Kostnadseffektivitet*, som innebærer at miljømålene skal nås til lavest mulig samfunnsøkonomiske kostnader. Departementet slår samtidig fast at kulturminnevern må være et viktig satsings-område i kommunalt miljøvernarbeide.

Rikspolitiske retningslinjer (RPR): I RPR for samordnet areal- og transportforvaltning heter det at en skal unngå nedbryting av særlig verdifulle naturområder som kulturlandskap, sjø- og vassdragsnære arealer, friluftsområder og verdifulle kulturmiljøer og kulturminner. Nærmiljøet skal være utgangspunkt for videreutvikling av velferdsamfunnet.

Stortingsmeldinger og *Stortingsproposisjoner* (STM/STP): Følgende dokumenter tar til orde for et sektorovergripende kulturminnevern som slår bro mellom bevaring og utvikling: STM 31 (1992-93) "Regional planlegging og areal-politikk"; STM 61d (1991-92) "Kultur i tiden"; STM 8 (1999-2000) "Regjeringens miljøvern-politikk og rikets miljøtilstand" og STP 8 (1992-1993) hvor kulturminner og friluftsverdier fremheves som viktige miljøutfordringer i landbruket. STM 24 (2000-2001) og slår fast at hver sektor skal ta selvstendig ansvar for sine kulturminner, et standpunkt som underbygges i Riksantikvarens Strategi (2000-2005). Departementene må utarbeide *sektor-vise miljøhandlingsplaner* som også omhandler kulturminner. I STM 29 (1992-1993) "Om nær-miljøpolitikken" heter det at det bør legges til rette for at oppvekstmiljø gis forankring til en lokal kultur, med historisk forankring i kultur-minnene. Temaet lokal forankring av kultur-minnevernet følges opp i STM 24 (2000-01) "Regjeringens miljøvern-politikk og rikets miljøtilstand".

STM 22 (1999-2000) "Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet"; setter viktige rammer for samarbeid og satsing innen de tre fagområdene.

Den 25.04.2003 la regjeringen frem en ny stortingsmelding om regjeringens miljøvern-politikk og Rikets miljøtilstand, STM 25 (2002-2003), med signal om a styrke innsatsen for å ivareta viktige kulturminner, blant annet gjennom etablering av et kulturminnefond. NOU 2002:1 "Fortid former fremtid" vil danne grunnlag for en ny stortingsmelding om kulturminnepolitikken som ventes høsten 2003. Stortingsmeldinger og stortingsproposisjoner er lagt ut på http://odin.dep.no

4. AKTØRER

Alle forvaltningsnivåer er tillagt en rolle for å sikre kulturminnene, og dette understreker behovet for samhandling.

4.1 KOMMUNALT NIVÅ

Kommunene har plikt til å ta hensyn til kulturminner i kommune- og reguleringsplaner, og i enkeltsaksbehandling, jamfør Plan- og bygningslovens §§ 20-4.4, 25.6 og 92. Kommunene skal følge opp, ivareta og samordne interesser gjennom Plan- og bygningsloven. I Stortingsmelding 8 (1999-2000) heter det at "økt kulturminnefaglig kompetanse og kunnskap i kommunene er nødvendig for å få til en bedre forvaltning av kulturminneverdier gjennom kommunale areal-planer og håndheving av disse planene gjennom kommunens byggesaksbehandling". Riksantikvaren arbeider med en tiltakspakke overfor kommunal sektor som blant annet innebærer et styrket undervisningstilbud. Tilbudet blir lagt til høyskolesektoren.

Trondheim og Røros står i en særstilling i forhold til de andre kommunene i fylket. Trondheim har egen byantikvar, og Røros kulturminneforvalter. Byantikvar og kultur-minneforvalter er kulturvernfaglige rådgivere i den kommunale saksbehandlingen for nyere tids kulturminner, men har per i dag ikke arkeologisk kompetanse. Røros kommune er delegert myndighet etter kulturminnelovens § 22, og kan gjennom dette gjøre vedtak om midlertidig fredning av kulturminner fra nyere tid. Fordi Røros Bergstad er en del av verdensarven, er forvaltningen av kulturminnet Røros også et nasjonalt ansvar, ved at Norge har sluttet seg til UNESCOs verdensarv-konvensjon. Sør-Trøndelag fylkeskommune har ledet prosjektet Avgrensing, vern og forvaltning av verdenskulturminnet Røros, som skal danne grunnlaget for en søknad til UNESCO om utvidelse av verdensarvområdet.

4.2 REGIONALT NIVÅ

På regionalt nivå er fylkeskommunen tillagt ansvar for kulturminnevern. Kulturminnevernet har som grunnlag for sin virksomhet Lov om kulturminner med tilhørende forskrifter, og en avtale mellom staten og fylkeskommunen om at fylkeskommunen fra 1.1.1990 er overlatt vesentlige forvaltningsoppgaver innen kultur-minnevernet. Dette betyr at fylkeskommunen nå er rette adresse for alle typer henvendelser i kulturminnesaker. Fylkeskommunen har ansvar for å se til at arealbruken i fylket ikke kommer i konflikt med verneinteresser, at verneinteresser blir samordnet med andre interesser, og skal arbeide for at kommunene innarbeider kulturminnene i sine planer.

Fylkeskommunen forvalter statlige tilskudd til fredede kulturminner og regionale museer og skal se til at nasjonale mål for kulturminne-forvaltning og museumsdrift følges opp.

Fylkeskommunens ansvarsområder
Fylkeskommunen har ansvar for å sikre vern av fornminner og bygninger og anlegg av regional verdi, og for utvikling av et godt og hensiktsmessig museumstilbud i fylket. I dette inngår også immaterielt kulturvern, byggeskikk og verdifullt kulturlandskap.

Fylkeskommunen skal:

* Følge opp nasjonale mål
* Ivareta kulturminneinteressene i forhold til planlegging etter PBL og KML
* Forberede fredningssaker
* Ta initiativ og samordne, drive veiledning-sarbeid og rådgiving innen kulturminnevern overfor publikum, kommuner mv.

Her følger en oversikt over viktige samarbeids-partnere på regionalt nivå:

Fylkesmuseene: De fem fylkesmuseene i Sør-Trøndelag er Kystmuseet i Sør-Trøndelag på Hitra, Rørosmuseet på Røros, Trøndelag Folkemuseum Sverresborg i Trondheim, Orkla Industrimuseum i Meldal, og Museet Kystens Arv i Rissa. Statlige føringer for fylkes-kommunens museumspolitikk finner vi i NOU 1996: “Mangfold, minne, møteplass”, og i Stortingsmelding nr. 22, 1999, “Arkiv, bibliotek og museum”. En overordnet kulturmelding er under utarbeidelse (2003). På regionalt nivå finner vi føringer først og fremst i Fylkesdelplan kultur, 1996-1999 (2005). Sør-Trøndelag fylke har totalt 48 museer, herav 1 universitets-museum, 3 nasjonale institusjoner, 18 spesial-museer, 21 bygdemuseer og 5 fylkesmuseer. Sistnevnte utgjør til sammen et nettverk med fordeling av ansvar etter fagområder med et fellestjenestetilbud. Fylkeskommunen har tatt initiativ til en samordning av fylkesmuseenes vedtekter slik at det ansvar den enkelte institusjon er tillagt kommer klart fram i formålsparagrafen. Det er videre tatt initiativ til avtalefestede kvalitetssikringsrutiner, samt en ordning av forholdet mellom museene og deres vertskommuner innen områdene økonomi og tjenesteyting. Det er tatt initiativ til ytterligere samordning av museene.

***Vitenskapsmuseet*:** Vitenskapsmuseet er en del av Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet (NTNU), og har forvaltningsansvar for løse kulturminner fra før år 1537, samt regionens kirkekunst. Vitenskapsmuseet er rette myndighet i forbindelse med skipsfunn (KML §14).

***Fylkesmannen*:** Fylkesmannen er statens regionale ledd, og skal blant annet ivareta miljøvern (naturvern) og landbruksinteresser i regionen. Fylkesmannens miljøvernavdeling har forvaltningsmyndighet i alle former for verneplaner etter Naturvernloven, og er høringsinnstans i plansaker. I planarbeid med vern etter Naturvernloven er fylkeskommunen samarbeidspartner ved utarbeidelse av forskrifter og retningslinjer for vern og skjøtsel, samt høringsinstans på området kulturminner. Fylkesmannens landbruksavdeling er høringsinstans i plansaker som vedrørerer landbruket, og er regionens faglige rådgiver i sektoren. Landbruksavdelingen har ansvar for det statlig initierte kulturlandskapsarbeidet, med *Kulturlandskapsgruppen i Sør-Trøndelag* som styringsgruppe, der fylkeskommunens har en fast representant. Avdelingen forvalter STILK-ordningen (STILK = Særskilte tiltak i landbrukets kulturlandskap) i samarbeid med kommunale landbrukskontor, og tilskuddsordningen Områdetiltak som er rettet mot miljøtiltak i landbruket. Fylkeskommunen er rådgiver i saker som vedrører kulturminner.

***Sametinget*:** Sametinget er pålagt å forestå fovaltningen av samiske kulturminner i henhold til Kulturminneloven etter delegasjon fra Miljøverndepartementet.

4.3 NASJONALT NIVÅ

Innen kulturminnevern har fylkeskommunen delegert oppgaver fra Miljøverndepartementet og Kultur- og kirkedepartementet. Her følger en gjennomgang av statlige aktører og samarbeidspartnere:

***Miljøverndepartementet* (MD)** er den øverste kulturminnemyndigheten. Departementet skal avpasse forholdet mellom mål og virkemidler i kulturminneforvaltningen. Departementet har også et lederansvar i forhold til underliggende organer, og skal se til at disse arbeider etter felles mål og strategier. Departementet er sekretariat for den politiske ledelsen, konsernleder for resten av kulturminneadministrasjonen, og fungerer for øvrig som klage- og kontrollorgan. I 2001 fikk Miljøverndepartementet sin egen kulturminneavdeling.

***Riksantikvaren* (RA)** fungerer som et direktorat under Miljøverndepartementet, og er tildelt det overordnete faglige ansvaret for samtlige felter innen kulturminnevernet, med unntak av arkiv og museum. RA har ansvar for forvaltningen av kulturminner av nasjonal verdi. RAs oppgaver er å iverksette politiske vedtak, ta initiativ og samordne på nasjonalt nivå, være faglig instans for Miljøverndepartementet, være klageinstans, og treffe vedtak om søknader om dispensasjon fra Kulturminneloven når det gjelder automatisk fredede kulturminner, kirker, vedtaksfredede byggverk i statlig eie og vesentlig endring av vedtaksfredet byggverk.

***Norsk institutt for kulturminneforskning* (NIKU)** har som oppgave å drive anvendt forskning og forskningsbasert oppdragsvirksomhet innenfor kulturminnevernet. Instituttet utfører oppdrag for blant annet kulturminnemyndighetene og andre statlige etater, kommunesektoren og Norges Forskningsråd.

***Kultur- og kirke departementet* (KKD)** har det overordnede nasjonale ansvaret for museene, arkiv- og bibliotekfaglig virksomhet, og kunst og kulturformidling.

***Norsk museumsutvikling* (NMU)** har som oppgave å fremme utvikling og samarbeid ved norske museer. NMU skal arbeide i forhold til alle sider av museumsvirksomheten, både innsamling, bevaring, forskning og formidling. NMU kan gi støtte til forskning og utviklings- og formidlingsprosjekter som tjener en grupper av museer eller hele museumssektoren.

5. STRATEGI

Kulturminnevern er en stor oppgave som krever målsetting, innsats og bevisste veivalg. Handlingsplanen har fem strategier for å sikre et representativt utvalg av fylkets kulturminner: samhandling, formidling, utvidet rolle for fylkesmuseene, økonomisk styrking og prioritering.

5.1 SAMHANDLING

Kulturvernet som del av en helhetlig miljø- og ressursforvaltning er avhengig av samhandling mellom de ulike aktørene, ikke minst mellom kommunalt og regionalt nivå. Plikt til og nødvendighet av samhandling er understreket i Plan- og bygningsloven og i Forvaltningsloven. Kulturminnekompetansen på kommunenivå varierer sterkt. Hovedinntrykket fylket sett under ett er at fagområdet er nedprioritert og har store mangler i de fleste kommuner.

Det må arbeides med å fremskaffe en oversikt over alle områder i fylket som er regulert til spesialområde bevaring, og nåværende bevaringsplaner må evalueres. For at fylkeskommunen skal kunne ivareta rollen den er pålagt overfor kommunene og samtidig opptre med forutsigbarhet, er det nødvendig å delta tidligere og grundigere med innspill i arelaplanarbeidet. Dette krever større personalressurser i fylkeskommunen.

5.2 FORMIDLING

Formidling skaper forståelse, og kunnskap og forståelse er helt nødvendig for å skape balanse mellom vern og utvikling. Formidling av kulturminner skjer i ulike sammenhenger og det er mange aktører. Fylkeskommunen skal ta initiativ og bidra til samordning av virksomhet i formidlingsarbeidet.

Formidling
Formidling er *ikke* en lovpålagt oppgave. Ut i fra det selvstendige ansvaret for kulturarven som er tillagt fylkeskommunen, blir formidling til eiere, skoler, kommuner og organisasjoner en særlig viktig oppgave. Oppgaven kan ikke løses på en god måte uten en øremerket stilling med spesielt ansvar for formidling.

Prosjektet “Trøndertunet - en verdifull ressurs” skal vise mulighetene som bygningsarven har for utvikling, og samtidig demonstrere forbilledlig praktisk vern. Gjennom prosjektet er det valgt ut fire tiltaksanlegg som settes i stand som referanseanlegg. Bygningene er i privat eie og bruk, men skal være tilgjengelige for visning til interesserte. "Trøndertunet" er eksempel på gevinsten som ligger i god samhandling mellom private eiere og det offentlige kulturminnevernet, og har stort potensiale som formidlingsprosjekt. Et eget budsjett for tiltaksanleggene ville gitt positive signaler fra fylkeskommunen om betydningen av å ta vare på kulturarven. Kostnadsoverslag vil være del av det videre planarbeidet, og det forutsettes vesentlig innsats fra eierne og andre aktører. Likevel må det kunne antydes at en gjennomsnittlig tilskuddsramme fra det offentlige på for eksempel 250.000 per anlegg ville gitt et svært mye bedre utgangspunkt for gjennomføringen av tiltakene, og dermed et langt bedre utgangspunkt for gjennomføring av siste fase av prosjektet og for videreføring av formidlingsarbeidet som er satt i gang.

De fire tiltaksanleggene i Prosjekt Trøndertun er *Bruenget, Oppdal* med våningshus, stabbur, og driftsbygning som skal tilrettelegges for ny bruk; *Møriaunstranda, Åfjord* med hus, bur og driftsbygning der det skal startes opp ny drift av gården; for *Halsen gård, Orkdal* utarbeides tunplan og landskapsplan, og landbruksdrift settes i gang på nytt, mens på *Haugan Øvre, Malvik* tilpasses gamle bygninger nye bruksformål, kombinert med tradisjonelt landbruk.

Prosjekt Trøndertun
Det er viktig å videreføre satsingen på prosjektet "Trøndertunet – en verdifull ressurs".

5.3 UTVIDE FYLKESMUSEENES ROLLE

De regionale museene besitter kompetanse innen kulturhistorie og bygningsvern som gjør dem til *potensielt* viktige medspillere både i planprosesser og byggesaker, og ved rådgivning for skjøtsel og vedlikehold av kulturminner, nyere og eldre. Det vil si at museene kan forvalte kulturminner de ikke selv eier, men som best kan bevares ved bruk av museenes fagkompetanse. Et eksempel på dette er Rørosmuseet som forvalter antikvarisk verdifull bygningsmasse i statlig eie etter Røros kobberverk. Dessverre er situasjonen den at selv kulturminner som er i musealt eie befinner seg i en kritisk vedlikeholdstilstand .

“Om ikkje dei om lag 5000 verneverdige husa ved musea dei komande tiåra skal verta gradvis omskapte til Potemkin kulissar, lyt sektoren tilførast ein stab av handverkarar som får særskild opplæring i vedlikehald og istandsetjing av eldre bygningar. “

(Stortingsmelding 22, 1999/2000)

Bygg og anlegg i musealt eie skal ikke bare vernes for vernets egen skyld. Formidling av kunnskap og opplevelser til allmennheten

ligger i museenes virksomhetsdefinisjon. Her vil vi understreke av det antikvariske arbeidet i seg selv kan fungere som en del av museenes utadrettede virksomhet, og ikke bare noe som man "må bli ferdig med før sesongåpning". Rørosmuseets istandsetting av bygningene i Sleggveien er et godt eksempel på en slik måte å tenke formidling på. Her kan publikum se håndverkere i arbeid, snakke med dem og få innsikt i gamle håndverksteknikker, materialbruk og antikvarisk istandsetting.

"Det er ikkje berre bevaringsoppgåvene som tilseier at musea bør ha omfattande handverkskompetanse". Håndverksutøvelse er også levende historieformidling."

(Stortingsmelding 22, 1999/2000)

Antikvarisk håndverk er altså en god og viktig kilde til å formidle handlingsbåren kunnskap, en type immaterielle kulturminner som det er viktig å ta vare på, og som det er klare statlige føringer på skal gjøres. Håndverkerne ved museene kan også tjene som forbilder og kunnskapsbank for private eiere av bygninger som er bevaringsverdige.

Det viktigste enkelttiltaket som kan iverksettes for å styrke museenes kompetanse og ekspansjonsmuligheter innenfor antikvarisk håndverk er opprettelsen av et senter for bygningsvern på Røros.

Bygningsvernsenter på Røros
Bygningsvernsenteret på Røros er tenkt å sikre museene i landsdelen antikvarisk håndverks-kompetanse. Det vil være et knutepunkt for fagfolk, både håndverkere og antikvarer, hvor eksisterende aktører i markedet samles under en paraply, stedlig og på internett. Senteret vil kunne tilby alle tjenester innenfor restaurering på ett sted. Samtidig vil senteret kunne være et sted for utdanning gjennom å arrangere kurs og seminarer for videre- og etterutdanning, med eller uten vekttall. Utdanningsfunksjonen må utvikles i samarbeid med utdannings-institusjoner som Røros videregående skole og Høgskolen i Sør-Trøndelag. Senteret kan fungere som en rådgivingsbank for publikum, og dokumentasjonssenter for håndverk i Rørosregionen. Man kan eventuelt drive salg og formidling av produkter i bruk for restaurering. Det overordnete målet med opprettelsen av senteret er å gavne regionens kulturarv. Det vil samtidig imøtekomme et behov hos huseiere, være en ressurs for lokalsamfunnet, og styrke næringslivet gjennom å samle eksisterende aktører i markedet og dermed gi økte muligheter til å markedsføre fag og tjenester.

Rørosmuseet vil være en sentral aktør i arbeidet. Museet besitter kompetanse innen bygningsvern og dokumentasjon, lager kurs, og kan stå som en garantist for det faglige.

Regionkonservator
Et annet tiltak som bør vurderes for å styrke museenes rolle i det generelle kulturminnevernet er opprettelsen av flere regionkonservatorstillinger etter mønster fra regionkonservatorordningen for Malvik, Selbu og Tydal, slik at hele fylket dekkes.

Både skjøtsel og formidling tenkes ivaretatt gjennom opprettelsen av regionkonservator-stillinger. Med støtte fra fylkeskommunen gikk Malvik, Selbu og Tydal kommuner sammen om om å ansette en felles regionkonservator. Regionkonservatoren har kontorarbeidsplass på Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum for å inngå i et faglig miljø og for å kunne dra nytte av ressursene ved museet, men tilbringer mye tid i de respektive kommunene. Ordningen ble etablert i 1999 og er siden opprettholdt. Det er utarbeidet en statusrapport og en prioritert handlingsplan, og satt i verk en rekke tiltak for museumsbygninger og for å aktivisere den lokale museumsvirksomheten. Utover dette har konservatoren drevet informasjons- og formidlingsarbeid og hevet den faglige kvaliteten på den lokale kulturminneforvaltning. Erfaringene med ordningen er svært gode.

Gjennomføringen av ordninger med region-konservator betinger kommunalt engasjement.

5.4 ØKONOMI

Gjennomføring av planen innen en tiltenkt tidsramme på 12 år vil kreve betydelig økte ressurser. Uten regionale bevilgninger til kulturminnevernet, vil det ikke være mulig å oppnå målsettingene i planen.

Den regionale kulturarven er et regionalt ansvar.

På hele 1990-tallet har det vært gjort framstøt fra alle fylkeskommunene overfor sentrale myndigheter for å få en vesentlig økning i ressursgrunnlaget for kulturminnevernet. Vi konstaterer at dette arbeidet så langt ikke har gitt særlig gode resultater. Tvert i mot har arbeidsbyrden på det regionale nivå økt, uten at det fra sentralt hold er tilført noe som gjør det mulig å styrke personalressursene. Dette nevnes her som nødvendig bakgrunn for at

handlingsplanen må legge seg på et ressursnivå som tilsvarer virkeligheten i dag. Det er generelt svært beskjedne midler som er øremerket kulturminnetiltak både i fylkene og staten. Dette bygger bl.a. på det prinsipp at alle sektorer og personer forventes å ta et selvstendig ansvar for vår kulturarv.

Det er et enormt gap mellom krav som blir stilt i forhold til å ta vare på verneverdige kulturminner og de økonomiske virkemidler som står til rådighet.

Inntil 2001 administrerte fylkeskommunene en statlig budsjettpost for regionale kulturminne-tiltak. Disse midlene ble bevilget av Riksantikvaren over statsbudsjettets kap. 1429, post 60. I 2000 ble det bevilget kr 1.285.000,- over denne posten til kulturminner i Sør-Trøndelag. I 2001 ble beløpet redusert til kr 500.000,- og i 2002 ble posten inndratt.

I midten av 1980-årene fantes det en egen fylkeskommunal budsjettpost på vel kr 180.000 til ikke-fredede anlegg. Denne posten ble imidlertid tatt bort ved ulike innsparingstiltak i første del av 1990-årene. Sør-Trøndelag fylkeskommune har fra den tid og til 2002 ikke bevilget egne midler til bygningsvern/nyere tids kulturminner og heller ikke til fornminner. I 2002 ble det bevilget 550 000 til Handlingsplan for kulturminner, for 2003 var beløpet 450 000.

Det er mulig å søke ekstraordinære statlige midler til større prosjekter. For bygninger er ordningen avgrenset til *fredede anlegg i privat eie* og det stilles vilkår om hvordan tiltakene skal gjennomføres. Fylkeskommunen er postkasse for slike søknader. Det kan også søkes om midler til skjøtselsprosjekter for arkeologi og kulturlandskap. En oversikt over ordningene finnes i Miljøverndepartementets Rundskriv "Tilskuddsordninger, som er lagt ut på http://www.miljo.no. Til arkeologisk skjøtsel var det på denne posten i år 2000 kroner 530.000 til disposisjon *på landsbasis*. Fordelt på 19 fylker blir dette en gjennomsnittlig sum på ca kr 28.000. I Sør-Trøndelag betyr dette kr 1120 per kommune. Dette er ikke tilstrekkelig.

Vi ser en klar tendens til at Riksantikvarens midler øremerkes sikring av den nasjonale kulturarven. Den regionale kulturarven blir bare ivaretatt i den grad regionalt nivå tar ansvaret.

De fleste fredningene i Sør-Trøndelag ble gjort for mer enn 50 år siden. Utvalget som den gang ble gjort stemmer ikke nødvendigvis med oppfatningen av hva som er mest verneverdig i dag. Fredningslisten viser en klar overvekt av fredninger av storgårder i fjell og dalstrøk fra perioden 1800-1849. Ingen anlegg fra etter 1950 er fredet, og anlegg fra kyst og fjordbygdene er klart underrepresentert med tanke på fylkets sterke tilknytning til kysten.

Ansvaret for samtidsdokumentasjon må ivaretas gjennom å finne representative anlegg for det 20. århundres arkitektur.

Med en styrket økonomi kan den regionale kulturminneforvaltningen bli en viktig pådriver og igangsetter for et bygningsvern som bidrar til å ivareta anlegg av lokal og regional betydning. Penger er et positivt virkemiddel, og erfaring tilsier at små midler utløser mye aktivitet og innsats, investeringer og tilskudd fra andre offentlige innstanser og fra private.

Slik som situasjonen er i dag, vil mange anlegg, både fredede og andre, ikke kunne påregne tilskudd på flere år. Det er derfor grunn til å understreke behovet for økonomiske virkemidler som trengs for å begrense forfallet, til en rekke av anleggene i Sør-Trøndelag.

For perioden frem til 2005, med økt innsats på formidling, samhandling, skjøtsel og tilskudd til private eiere vil det være rimelig å regne med en dobling av de ressurser som i de senere år har stått til disposisjon pr år. Dette betyr at budsjettet må styrkes til et nivå på 2,5 millioner årlig. Av dette beløpet vil 10-15% brukes til informasjon og faglig oppfølgingsarbeid.

Dette er midler fylkeskommunen selv må prioritere i budsjettet.

5.5 PRIORITERINGER

Handlingsplanen skal være et styringsredskap for det daglige kulturvernarbeidet, som preges av mange oppgaver og knappe ressurser. Fylkeskommunen sitter med hovedansvaret for kulturminnevernet i fylket. Realiseringen av planen avhenger av fylkeskommunens innsats. Prioritering vil i denne sammenheng være helt nødvendig.

Følgende fem områder vil bli prioritert og være styrende for det faglig-strategiske arbeidet i fylkeskommunen: *Lovpålagte oppgaver utføres i forbindelse med plansaksbehandling, søknader om skogsveier og nydyrkingssaker; *Hastesaker og akuttiltak som angår truede, verneverdige kulturminner prioriteres fremfor andre saker *Informasjonsutveksling ved kommunekurs fortsetter inntil fire ganger årlig; *Internett og GIS brukes til presentasjoner og til informasjon; *Tiltak gjennomføres i henhold til handlingsplanens lister.

KULTURMINNER KNYTTET TIL LANDBRUKET

Fra Vålaskaret i Meldal, et fredet seteranlegg mange eiendommer og tradisjoner som går tilbake til 1600-tallet.

Piene Mølle i Buvika, Skaun. Mølledrift startet her i 1879. Driften og bygningsmassen er senere utvidet flere ganger.

Kubbemurt fjøs (1873) på Garberg i Meldal - en av få bevarte eksempler på denne byggeteknikken. Kubbene er oppkappet materiale fra et tidligere fjøs, og et eksempel på gjenbruk. Bygningen er fredet.

Jorlia i Rennebu. Den tilrettelagte pilgrimsleden går like forbi tunet. Gården ble sannsynligvis ryddet på 1100-tallet, mens flesteparten av bygningene som står i dag er fra tidlig på 1800-tallet. Tunet er organisert i en lukket firkant, og er enhetlig og autentisk. Jorlia eies av Fortidsminneforeningen.

Møriaunstranda i Åfjord, tiltaksanlegg i Prosjekt Trøndertun. Låna er fra 1885. Bygningen oppgraderes gradvis. I 2002 ble de originale vinduene i annen etasje restaurert, mens vinduene fra 1960 i første etasje skal skiftes ut og erstattes med kopier av de gamle vinduene.

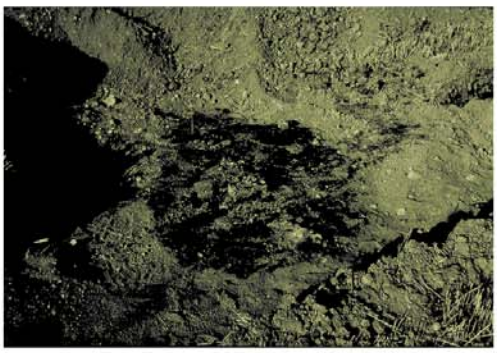

Kokegrop fra jernalderen, funnet under pløyelaget. Loddgården, Melhus.

TRØNDERSKE STORANLEGG

Bårdshaug Herregård, kjøpt og bygget om til dagens utseende i 1890 av gründer, industriherre, arkitekt, ferdighusprodusent og industriherre Christian Thams. Arkitektonisk særpreget og bygningsanlegg fra historismens stilperiode, eies i dag av Stiftelsen Bårdshaug Herregård og drives som hotell. Inngår i kulturmiljøet på Orkanger med sammen med Thamshavnbanen og arbeiderboligene på Ner-Øra.

Reins kloster, Rissa. Bygningen med tårn og veranda er fra 1866, og er bygget sammen med et hus fra 1600-tallet som igjen er bygget helt inntil ruinen etter den middel-alderske klosterkirken på Rein

Gjesvål. Fredet gårdsanlegg på Fannrem i Orkdal. Hoved-bygningen har dateringen 1773 malt på den barokke portalen.

Magerøya, Hemne.

Austråttborgen ble reist av rikskansler Ove Bjelke i 1654-56, brant og gjenreist 1916. Borgen ligger i et storslått kystkulturlandskap. Selve navnet Austråtta nevnes først gang i sagaen, mens landskapet har spor som er langt eldre.

Ikke langt fra Austråttborgen og i sterk kontrast til denne ligger Guriannastua, oppført av fattigvesenet på Ørland for Gurianna Husby i 1914. Mer om Gurianna på :
www.museumsnett.no/yrjarheimbygdslag/vebb_gurianna

6. PRIORITERTE KULTURMINNER I PLANPERIODEN

6.1 HVA BLE OPPNÅDD GJENNOM FYLKESDELPLAN KULTUR 1996-99 (2005)?

Hovedinntrykket er at mange intensjoner og mål ble nådd. Særlig gjelder dette målet om å gi premisser for det kommunale planarbeidet på detalj- og, i noen grad, på hovedplannivå.

Fornminner: Det må fremheves at det har vært et godt samarbeid med kommunene om skjøtsel av et utvalg fornminner. Her kan nevnes at områder som jernaldergården Nygarden i Hemne, gravfeltet på Dragseid i Åfjord og steinalderværet på Leksa i Agdenes er ferdig tilrettelagt og skiltet for publikum. Slik skilting er også foretatt flere andre steder. Det har også vært et til dels omfattende sikrings- og skjøtselsarbeid på Djupskarmoen og Refsnes i Rissa, og på Nøkkelhaugen i Ørland.

Det mest bemerkelsesverdige som skjedde i denne fireårsperioden er det store antall langhustufter fra jernalderen og bronsealderen som kom fram gjennom fylkeskommunens påvisningsundersøkelser. Før 1996 kjente vi knapt til slike hustufter i Sør-Trøndelag, men ved utgangen av 2000 var det kjent bortimot 50 tufter etter hus, opptil 40 meter lange.

Nettopp den store leteaktiviteten som er kommet i gang i siste halvdel av 1990-tallet ved såkalte flateavdekkinger, har gitt fylkeskommunen et nytt stort arbeidsfelt. Sammen med stor økning i planer til uttalelse i det aktuelle tidsrom, og dermed omfattende undersøkelsesaktivitet, har fylkeskommunens kapasitet i stor grad blitt bundet opp i planarbeid. Dette har da gått på bekostning av informasjonsarbeid til kulturminneeiere og allmennheten samt utarbeiding av formelle skjøtselsplaner. Begge de to siste oppgavene er det gjort relativt lite med.

Nyere tids kulturminner: I perioden 1996-99 ble følgende anlegg særlig prioritert økonomisk og gjennom oppfølging: Gravaune, Drivstua og Vognhildsbua, Oppdal; Kvipsdal, Sangerhuset og Hjorts Gravkapell, Røros; Svaneapoteket, Trondheim; Skårvoll, Midtre Gauldal; Mugg-gruva; Holtålen; Fjølstadtrøa; Malvik.

Det ble gitt tilskudd til 39 forskjellige anlegg i 1999. 10 av disse var til fredede anlegg, og geografisk ble tilskuddene fordelt på 16 forskjellige kommuner. I de senere år har praksis vært å velge ut færre signalprosjekt som har fått en relativt stor del av den totale tilskuddsrammen. For 1999 var dette Bårdshaug Herregård i Orkdal; Vognildsbua på Oppdal og Uthaugsgården på Ørland. Ingen av de nevnte anleggene er fredet. Til tross for at anlegg som er fredet skal prioriteres høyt ved fordeling av midlene, valgte en allikevel å gi de største tilskuddene til bygninger som ikke er fredet. Dette skulle ytterligere understreke hvor stort behovet er for å få bedret muligheten til å vektlegge regionale og lokale hensyn, når anlegg skal gis støtte.

Anleggene som fikk de største tilskuddene i 2000-02 er Reinskloster og brygger i Råkvåg i Rissa, Røros museums- og historielags bygninger og jugendgårder i Trondheim.

Kulturmiljø: Kulturminner innenfor 13 viktige kulturmiljøer har vært utpekt som prioriterte områder i planperioden 1996-1999. Noen områder krever videre oppfølging:

Bevaringsområdet *Sjøgata* på Uthaug, Ørland bør vurderes med tanke på utvidet vernesone. På *Hopsjø*, Hitra, er mye istandsetting gjennomført og bryggen er brannsikret, mens arbeid gjenstår blant annet på fabrikkbygningen. Bevaringsplanen for *Råkvåg* i Rissa var tenkt revidert gjennom et kommunedelplanarbeide som ikke er kommet i gang. Her er det for øvrig gjennomført mye istandsettingsarbeid på bryggefundamentene, men mye gjenstår. Det er vedtatt en kommunedelplan for *Titran*, Frøya som har en viss intensjon om bevaring, og denne bør følges opp. Det lille bruket Heien på Titran ble fredet i 1998 som en del av Landsverneplanen for Kysten, og Sletringen fyr er i løpet av perioden fredet gjennom Nasjonal verneplan for fyrstasjoner. For fiskeværet *Halten*, Frøya er arbeidet med en kommunedelplan påbegynt (2003). På Reinskloster i Rissa ble et dratt i gang et flerårig restaureringsprosjekt, som skal avsluttes i 2004. *Løkken*, Meldal, har behov for helhetlig vurdering med tanke på kulturminnestatus, istandsetting og eierforhold/ ansvar. *Kvernfjellet*, Selbu, fredes etter Naturvernloven. Trondheim kommune har utarbeidet kommunedelplan for *Kalvskinnet* med verneintensjoner. Her er istandsettingstiltak er gjennomført for noen av de fredede bygningene, og to vurderes for ny bruk. *Eidsfoss*, Hemne, bør vurderes med tanke på regulering til bevaring. Den fredede setergrenden *Vålaskaret* i Meldal: Fredet setergrend har bevaringsregulert buffersone og er sikret formelt ver, men det er behov for restaurering av bygningsmassen. Pa *Røros* er forprosjektet for utvidelse av verdensarven avsluttet. Gjennomføring av vern og søknad til

UNESCO gjenstår. *Ner-øra*, Orkdal, har en eldre bevaringsplan som håndheves mildt. Det er behov for reevaluering av området.

6.2 UTVALGSKRITERIER

Hovedmålet med handlingsplanen er å sikre et utvalg kulturminner og kulturmiljøer som gir et representativt bilde av den kulturhistoriske utviklingen i fylket vårt. Kulturminnene i Handlingsplanen skal normalt representere verdier som har *regional betydning*, det vil si er av interesse ut over det lokale (kommunale). Hovedprinsippet for kulturminnevernet er at bevaring er den overordnete målsettingen. De områdene, bygninger og anlegg som velges ut er hovedsaklig ment å "fryses" slik de er i dag. Samtidig skal en del områder åpnes for tilretteleggings- eller tilbakeføringstiltak.

Hvordan vurdere antikvarisk verdi?
Vi kan si at verneverdi er summen etter en samlet vurdering av egenskaper som Sjeldenhet Representativitet, Autentisitet, Alder, Homogenitet/ Variasjon, Historisk kildeverdi, Identitets- og Symbolverdi, Miljøverdi, Kunstnerisk verdi og Bruksverdi.

"Verneverdi og utvelgelseskriterier", RA 1987

Kulturminner som har representativitet som hovedverdi tas vare på som eksempler på kulturminnetyper som er eller som har vært vanlige. Alder kan være et enestående kriterium, som ved aldersbestemmelsene i Kulturminneloven (1537, 1649 og 1850, §§ 4 og 25). Utenom dette er alder alene ikke nok til å erklære et kulturminne verneverdig, andre kriterier som autentisitet og miljøverdi må også møtes. Et homogent kulturmiljø gir et øyeblikksbilde av en bestemt tidsepoke, mens et variert kulturmiljø med forskjellige kulturminner fra ulike epoker forteller om utvikling over tid og formidler tidsdybde. Autentisitet er synonymt med ekthet og opprinnelighet, knyttet til gitte tidspunkter eller perioder, og motsatsen er kopi, eller etterligning. Autentisitet og kunnskapsverdi/ historisk kildeverdi er to sider av samme sak. En kopi gir ikke informasjon om hvordan en gjenstand er laget, brukt og forandret opp gjennom tiden, det er det bare originalen som gjør. Miljøverdi betinger at kulturminnet inngår i en større kulturhistorisk helhet, bygningsmiljø, landskap. Bruksverdi handler om å se på kulturminner som en ressurs, og hente kunnskap fra fortiden som kan komme oss til nytte i dag. Et restaurert hus kan ha boligstandard, inneklima og kvaliteter som er lik eller bedre enn i et nybygg, men representerer en mindre miljøbelastning.

Hvilke verdier som tillegges størst vekt, har endret seg gjennom tidene og vil i dagens situasjon variere i forhold til hva slags type kulturminne som skal vurderes. Det tidlige vernearbeidet på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet var ledd i byggingen av Norge som nasjon. Kulturminner fra vikingtiden og det rike bondesamfunnet ble løftet frem, og vi kan si at kunstnerisk verdi og symbol- og identitetsverdi ble tillagt størst vekt. I dag vil vi fremheve historisk kildeverdi, bruksverdi og opplevelsesverdi som viktigst ved vurdering av verneverdi, uten at dét nødvendigvis utelukker de andre verdiene.

Verdifastsettelse av kulturminner endres over tid, har geografiske variasjoner og påvirkes av samfunnets holdninger og verdier.

Kulturminnene i Handlingsplanen velges ut på bakgrunn av to hovedkriterier: *opplevelses-verdi* og *kunnskapsverdi*, med representativitet som overgripende for begge. I tillegg vil *bruksverdi* være et avgjørende kriterium for bygninger, men da knyttet til krav om autentisitet, som skal være førende for vurdering av bevarings- og tilskuddsverdighet. Handlingsplanen har aktivt vern, skjøtsel og opplevelse som mål for en god del av de listeførte kulturminnene. Enkelte vil imidlertid ikke ha opplevelses- og bruksaspektet knyttet til seg, fordi kunnskapsverdien er viktigst.

I det tidlige arbeidet med Handlingsplanen ble kunnskaps- og opplevelsesverdier likestilt. Etter den innledende prosessen er det klart at listen over de arkeologiske kulturminnene nok får en viss tyngde mot opplevelsesverdier, men at kunnskapspotensialet i kulturminner på lista likevel må betraktes som meget stort. En liste over registrerte kulturminner som skal kunne gi et representativt tverrsnitt av vitenskapelige verdier isolert sett, må imidlertid bygges opp på en noe annen måte og blir et annet prosjekt. Et slikt arbeid bør utføres i samarbeid med den aktuelle forskningen som foregår innen arkeologi i Midt-Norge. Et slikt prosjekt bør absolutt tas tak i som en oppfølger eller et supplement til Handlingsplanen.

Det er viktig å huske på at verdiene som er nevnt her er nominelle i sin form og først blir reelle *når de blir til verdier <u>for noen</u>*.

Kulturminnene må oppleves som verdifulle av eiere og brukere, og ikke bare av kulturminneforvaltningen.

6.3 FORNMINNER

Listen over prioriterte kulturminner fra før 1537 er en oversikt over de av fylkets kulturminner som kulturminnevernet anno år 2000 anser å være adekvate verneobjekter for vår generasjon og som fylkeskommunen vil ta handlingsansvar for. En har i flere tilfeller stått overfor valg mellom mange nokså likeverdige alternativer. Valgene blir imidlertid fylkeskommunens ansvar. All erfaring viser at de som gikk foran oss, og sannsynligvis også de som kommer etter, vil vurdere saken annerledes enn kulturminnevernet anno 2000 har gjort. Det er ikke meningen at listen skal være en opplest og vedtatt sannhet for alltid. En del av kulturminnene vil nok trenge en mer omfattende evaluering før de kan få en mer "permanent" plass på lista.

Sør-Trøndelag fylke har et variert landskap og en særdeles variert topografi, som da disponerer for forskjellige aktiviteter. Utvalget gjenspeiler dette. Hos fangstmannen på Frøya i gammel tid, via fiskerbonden på Hitra til breibygdas storgårder i Melhus og innlandets store utmarks områder, finnes mønstre for bosetning og næringsliv som varierer både synkront og diakront.

HANDLINGSPLANENS FORNMINNELISTE:

kommune	g/bnr	sted	fornminnetype	status
AGDENES		Værnes	Gravplass med 10 større og mindre gravrøyser med diam fra 2,5 til 20 m. ligger på bergdragene ytterst på Værnestangen, vendt ut mot Trondheimsleia.	Regulert
	1/1	Agdenes	Kong Øysteins havn samt nærmeste område rundt. Havneanlegg fra tidlig middelader med rester av større trekonstruksjoner under vann. Bør ses i sammenheng med den strategiske plasseringen i leia mht kontroll av sjøveis ferdsel inn og ut av Trondheimsfjorden. Flere gravrøyser fra jernalder ligger langs sjøen i området.	Sterkt utsatt for strøm-forhold og annen sjø-erosjon. Tilrettelegges for publikum i 2001. Reguleringsplan er under arbeid
	57/1	Leksa	Storrøys med spektakulær beliggenhet, trolig fra bronsealder.	Regulert Skiltet
	57/1	Leksa	Steinaldervær som består av minst 10, trolig flere, sirkelrunde hustufter fra eldre steinalder. Tuftene kan være fra flere bruksfaser	Regulert Skiltet
		v Raudstein	Stor gravrøys	Regulert
		Løkhaugen	Stor langrøys	
	34/1	Baret	Huleboplass	
		Grønningen	Hustufter og åpen boplass fra steinalderen.	Regulert
BJUGN	71/3	Lysøy	Strandgravfelt ved veien over Lysøya	
	3/8, 9/12 4/1	Valseidet	Gravfelt på Valseidet med monumentale gravminner.	Områdefredet. Skiltet av kommunen i 1992
	4/40	Oksvoll	Runeinnskrift fra eldre jernalder	
	41/1	Varghiet	Bergmalinger ved foten av Almfjellet	
		Teksdal	Bergmalinger	
		Mølnargård	Bergmalinger, ligger ved Bygdetunet Mølnargården	
		Høybakken	Bergmalinger	
		Hellesvik	Gravrøyser, ligger i Hellesvik på Hestneset	Regulert
FRØYA	58/2	Kvalværet	Tufter og båtstøer på Aunøya	
		Hammar-vatnet	Boplassmiljø fra eldre steinalder rundt Hammarvatnet	
	65/15	Mausund	Tufter og båtstøer på Hjertøya	
		Sistranda	Gravhaug	
	5/1	Hallaren	Hellerboplass	
HEMNE		Heim	Gravfelt med mulig tuft. Feltet består av en båtformet røys, seks rundrøyser, to rundhauger, to steinsamlinger samt to andre steinansamlinger som kan være rest av hustuft. Meget flott beliggenhet på toppen av en grusmorene, med utsikt mot Hemnefjorden i nordøst.	Delvis skiltet
	43/1	Taftøya	Samling gravrøyser	
	54/89	Neshaugen	av Nes. Rundhaug (“Gullhaugen eller “Pænghaugen”)	
	63/2	Nygarden	2 hustufter, gravrøyser, 2 åkerreiner og rydningsrøyser	Skiltet.
	101/25	Kirksæter	Gårdshaug på Kirksæter Nedre av Kirksæter	
	110/5	Sinnes	Gårdsanlegg (1 hustuft, 1 gravhaug, 1 gravrøys) og gravfelt	
	40	Belsvik	Nausttuft fra jernalder eller middelalder	Regulert
	40	Belsvik	Steinalderboplass	Regulert
	100/ 53	Skolvang av Holla	Gravhaug /diam 25m, h 2,75m). Flere hauger i området er overpløyet med mange funn	
	101/ 15, 18/71	Skolejord og Hagen av Kirksæther	Steinalderboplass fra tidlig eldre steinalder	Meget instruktiv beliggenhet i terrenget
HITRA		Balsnes	Hellerboplass. Utgravd	Regulert
	28/3	Hestnes	Hestneshula. Utgravd	Skiltes 2003

HOLTÅLEN	48/1	Holtålen almenning	Jernvinneanlegg, Breimyrbakken (i allmenning ca 4 km opp for Reitan stasjon)	Skiltet.
		Heksem	Mulig ødegårdsanlegg, behov for nærmere undersøkelser og identifisering.	Foreløpig med på listen.
			Hulvei. Brukt til kløvkjøring "Allmannaveien"	
KLÆBU	39/1-40	Tanem	Bygdeborg, samt andre bosetningsspor	
MALVIK		Forbord-åsen/kleiva	Vikingtidsfunn (Spydspiss, fyrstål, skjellettrester av mann og hest). Sagntradisjon er knyttet til plassen.	
	7/7	Haugmarka	Gravhauger. Praktfull beliggenhet på nes i uberørt landskap.	
	72/	Voll, Mostadmark	Maria-alteret, Maria-kilde. Rester etter gammel katolsk kirke. Trolig også graver, en av dem kalles "bispehaugen".	
MELDAL		Raudfjellet	Dyregraver, strekker seg fra Raudfjellet til Ål.	
	79/-, 81-83/-	Ree	Flatmarksgraver/overpløyde gravhauger	
	90-92/-	Rikstad	Gravhaug	Skiltet
	176-177/-	Svinsås	Gravfelt på Vahaugen i Svinsås. Utgravd	Skiltet
MELHUS		Klungen	Klebersteinsbrudd	
	81/1	Storhaugen, Skjæring-stac	Bosettingsområde fra bronsealder/jernalder til i dag. I dag ingen synlige spor på overflata etter den eldste bosettingen Sørvest på Skjærdingstadplatået.	
	142/1 145/1,2	Ven og Stenset	Bygdeborg	
	145/1	Stenset	5 Gravrøyser ved gården; gammel vegtrasè mellom Ven o Grøtvatnet og Heimstad og Almås i vsv.	
	150,151	Krokstad	Gravfelt, 13 mer eller mindre sikre røyser og ei kullmile.	
	226/-	Gyllan	Helleristninger fra vikingtid/middelalder	
	219/1 219/3 218/4	Røskaft	Gravfelt som ligger på bruksnr 3 under Røskaft, Grubbplassen	
	257/-	Grinni/Grinde	Kirketuft, middelalder	Skiltet
MIDTRE GAULDAL		Bjørgen	Bygdeborg	
		Singsås	Bauta og gravhauger	
		Singsås	Kirkegård (middelalder)	
		Singsås	Pilegrimsled og gammel ferdselsveg på Forelhogna.	
	95/5	Volden	Gravfelt	
OPPDAL	316/-	Fagerhaug	Fangstanlegg, trekullmiler, jernvinneanlegg m.m.	
	137/1	Tilset	Klebersteinsbrudd	Skiltet
	div g/bn	Vårstigen	Veianlegg med tradisjoner tilbake til forhistorisk tid. G/bnr 343/1-2,344/1,356/1,40/1,57/3,58/3-6,61/1,112/2	Skiltet. Tilrettelagt av Statens Vegvesen
	149/1	Sliper	Olavskilde, 150 m øst for tunet på øvre Sliper	
	170/1	Nerhol	Bergmaling, 3 figurer.	Tilrettelegges ikke
	271/84	Vang	Gravfeltet på Vang	Skiltet, jevn skjøtsel. Under regulering
		Dovre-Kongsvoll	Stort fangstanlegg på strekningen Dovre-Kongsvoll med mange funn av pilespisser og lignende.	
ORKDAL	290/4	Geita	Boplass tidlig eldre steinalder. Instruktiv beliggenhet.	
	290/4	Geita	Gravfelt med restaurert gravrøys	Skiltet.
OSEN	14/-	Strand	Helleristninger (veideristninger)	Skiltet
	36/-	Sørgjerd	Nausttuft fra middelalder eller tidligere	
		Drageid	Hula Bølakonta	Skjøtsel gjennomført
	16/1	Ramsøy	Heller. Utgravd av H.E.Lund	
		Drageid	Fangstanlegg med bogasteller	
	1 /2	Sæter	Gravfelt i Storholmmarka	
RENNEBU		Skjephaug	Gravfelt, tufter og rydningsrøyser	Skiltet
	50,51	Kjønnan	Gårdsanlegg fra jernalder. Bauta	Skiltet
	146,148	Ås	Gravhaug i kulturlandskap.	
	170/-	Næverdalen/ Nåverdalen	Ulvmoen. Jernvinner, kullmiler, tjæremiler, kullbrennertuft, dyregraver	
RISSA	11/1	Rein	Gravhauger og bauta	Skiltet
	136/1	Hassel	Gravfelt med bauta	
	7/1	Stykket	Helleristninger	Skiltet
		Fevåg	Bauta	
		Djupskar-moen	Stort boplassområde fra steinalderen	
ROAN		Roansfjellet	Fangstanlegg for villrein. Svært spesielt og eneste kjente i sitt slag i Sør-Trøndelag	
	74/	Almennings været	Hustufter og båtstøer ved Ekrhovdvågen og Leirbugen	

KULTURMINNER VED KYSTEN I SØR-TRØNDELAG FYLKE

Stolpehull etter takbærende stolper i langhus fra jernalderen. Viklem, Ørland.

Gravrøys fra jernalderen. Vassetra, Hitra.

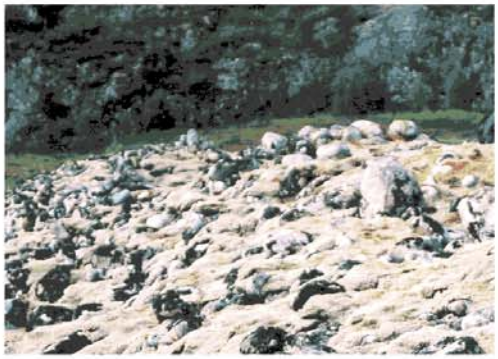

Leksa, Agdenes. Den storslåtte gravrøysen er sannsynligvis fra bronsealderen

Bergmaleri av laks. Teksdal, Bjugn

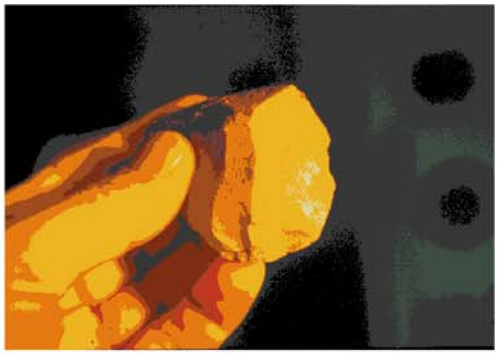

10 000 år gammel flintøks fra boplass på Geita ved Trondheimsfjorden, Orkdal.

Hestneshula på Hitra. Hulen var boplass i forhistorisk tid.

KULTURMINNER VED KYSTEN I SØR-TRØNDELAG FYLKE

Fra Halten

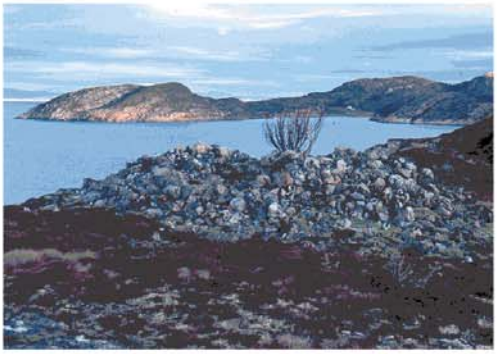

Gravrøys på Værnes i Agdenes fra sen bronsealder eller tidlig jernalder

Sletringen fyr, Titran, Frøya, ett av fylkets 9 fredede fyrstasjoner, opprettet 1899, automatisert og avfolket 1993. Det 99 meter høye tårnet er landets høyeste. På Titran finner vi også den fredede husmannsplassen Heia, og 177 bygninger oppført før år 1900.

Råkvåg i Rissa er i dag et aktivt lokalsamfunn, og en turistperle. Bryggerekka kom med sildefisket, som hadde sin storhetstid her omkring år 1900. Foto 1978, Fylkeskonservatoren i Sør-Trøndelag.

Notheng. Kjerringvåg, Hitra.

Kulturmiljøet på Agdeneset ved munningen av Trondheimsfjorden er sammensatt og har stor tidsdybde. Her finnes blant annet gravrøyser, rester av et havneanlegg fra middelalderen, Kong Øysteins Havn, og Agdenes fyr. Fyrtårnet er fra 1954 og 3. generasjon. Da fyrstasjonen ble opprettet i 1804 var fyret en laftet bygning med lanterne for vokslys på veggen.

KULTURMILJØ

Kjerkgata, eller Litjgata, Røros. Røros Bergstad ble innskrevet på UNESCOs verdensarvliste i 1981. I 1997 begynte arbeidet mot en utvidelse av verdensarvområdet for å et større mangfold av spor etter Røros Kopperverks virksomhet.

Dolmsundet, Hitra, utsikt mot øst fra brua over Vettastraumen. På begge sider av sundet ligger en lang rekke kulturminner fra forhistorisk tid. En vandring i dette landskapet er et møte med fortiden satt inn i en nåtidig sammenheng.

Fiskeværet Halten, nordre del av Froan i Frøya kommune, har tradisjoner flere hundre år tilbake i tid. Fyrtårnet er fredet, og fiske-været får status som bevaringsverdig kultur-miljø i ny kommunedelplan (2003). Halten inngår i et viktig fuglefrednings- og landskapsvernområde.

Kvernfjellet, Selbu. Området har mange og tydelige spor etter kvernsteinsbryting fra 1600-tallet og et hundretalls hustufter. Det finnes også spor etter eldre, mer primitiv steinbryting.

Løkken gruver, Meldal. Her finner vi den første bygningen i landet som ble oppført i jernbetong (1919).

Vålaskaret i Meldal var det første seteranlegget som ble fredet i Norge (1967). Bygningene består av dyrehus og bolighus som ligger i rekker, oppført i laft og tekket med torv. I området finnes det også en rekke fornminner som inngår i en større verneplan.

KULTURMILJØ

Tarva, Bjugn. Tyskerne anla forsvarsverker på flere øyer i Tarvaøyriket. Over store deler av øya er det synlige spor fra tyskernes aktivitet på øya under 2. verdenskrig. I forkant rester av grunnmurer og støpte veier, i bakgrunnen "Mammutten", radar-foten på det som i 1943 var Nord-Europas tredje største radarstasjon. Radaren var 16 meter høy.

Kraftstasjon i Ingdalen, Agdenes, bygget i 1928 på murene av en eldre mølle. Kraftverket var et likestrømskraftverk drevet av en brukt Francisturbin og dynamo, innkjøpt fra Byåsen Vatt- og Shoddyfabrikk. I en periode under og etter krigen leverte stasjonen strøm til alle husstander i Ingdalen. I dag får flere slike småkraftverk ny bruk, se www.smakraftverk.com.

Middelalderkirken på Dolm, Hitra. Inngår i kulturmiljø Dolmsundet.

Kvernfjellet under befaring vinterstid.

Sjøgata, Uthaug, Ørland. Området er regulert til spesialområde bevaring. I nærheten ligger Uthaugsgården, et inntakt våningshus velbevart inne og ute, periodevis åpent for publikum. Hovedhuset får nytt tak i 2003.

Helleristning med menneskefigur. Skjæringstad, Melhus. Inngår i kulturmiljø Gravråksmoen.

RØROS		Brekken	Fangstgropanlegg med flere anlegg i system mellom Aursunden og Rien. Per dato 180 fangstgroper.	
	124/1	Glåmos	Gravhaug på Naustervollen, Glåmos. Eksempel på høgstliggende bosettingsområde i jernalderen.	
		Femunden	Steinalderlokaliteter i Synnervika ved Femunden.	
SELBU	148/1	Gullset nordr	Bygdeborg ("Gullsetborgen") Fjellformasjon nyttet som bygdeborg. Herfra er det meget god utsikt over bygda mot nord og øst. Området ble ryddet av skoleelever i 1990 under ledelse av Anne Stalsberg og Kristian Pettersen.	I 1990 ble området ryddet av elever fra 6. klasse ved Vikvarvet skole. Skiltet i 1995.
	152,153 154/1	Kjøsnes og Kolviken	Bygdeborg på Hoøya, Kjøsnes østre, Kjøsnes nordre, og Kolviken.	Skiltet i 1995.
		Selbustrand	Helleristninger på Selbustrand. Hovedmotivene består av båter og fotsåler. Håndflater og dyrefigurer forekommer. Ristningene befinner seg på 20 steiner innenfor et område på 10 km fra Stamnes til Solem.	
	65/2	Hofsmo	"Tinghaugen". I følge tradisjonen bygdas gamle tingsted. Meget vakker beliggenhet med utsyn over Selbusjøen.	Det er reist en bauta på stedet.
SKAUN	47-51/-	Huseby	Middelaldersk kirkeruin	Tilrettelagt
	76/2,3	Rød	Kavlbro. En av flere kavlbroer i Skaun, men trolig den eneste som ikke er oppdyrket.	
	134/1 136/- 132/1	Viggja	Bosetningsområde, skriftlig sagatradisjon og kirkested. Ligger på Ommundsgård, Sand og Nygården.	
	140/2	Herstad søndre	Gravhaug. Den største og mest imponerende gravhaugen Skaun.	
	144/2	Jyssan	Gravfelt, jernalder	
SNILLFJORD		Krokstad/ Berg	Fangstgropanlegg på Ulvstubakken, trolig for hjort. Det er særegent med et slik anlegg så nært kysten.	Skiltes 2003
		Sunde	Gravfelt på Malneset med 25 - 30 røyser. Typisk beliggenhet for kystområdene i fylket. Ligger vendt mot kysten og skipsleia i et uberørt kulturlandskap.	Feltet ble ryddet av NTNUs feltkurs 2000
	95/-	Volden	Stor gravhaug i vakkert landskap.	
	47/1	Åsøya	Heller med kulturlag	
	54/3	Vingan	Samling gravhauger	
	89/1	Skorill	Gårdsanlegg med hauger, tufter og groper	
TRONDHEIM	*	Byneset	Stor gravrøys. "Penghaugen"	
		Frøset	Steinalderlokalitet, eldre steinalder	
TYDAL		Knallen - Lauvøya	Markert og tydelig hulvei. Ligger langs pilegrimsleden mellom Knallen og Lauvøya.	
		Skåråsjøen	Gravhauger i vakkert og uberørt landskap.	Ikke formelt registrert
	167/5	"Jo-Nilsgården"	Græsliskatten. Et av de mest kjente skattefunn fra vikingtid.	Det er reist en bauta på stedet.
	181/2	Kirkvoll	Middelalders kirketuft. Bauta reist i det som etter utgravning viste seg å være alteret.	Det er reist en bauta på stedet.
		Frenvollen	Fangstgropsystem bestående av 37 groper	
ØRLAND	80/9	Opphaug	Gravhaug, "Opphaugshaugen"	
	74/6	Uthaug	Gravrøys, "Nøkkelhaugen"	Gjort skjøtselstiltak
	66/3	Hovde	Gravhaug, "Ellinghaugen"	
	82/3	Austrått	Gravhauger/røyser i Austråttlunden. Skadet under orkanen i 1992.	Rehabilitert 1996 Skiltet
	82/3	Austrått	Bygdeborg på Borgklinten	Området ryddet og nedraste deler av muren lagt opp på 1960-tallet. Skiltet
		Garten	Hustuft(er) fra steinalder. Ligger urørt i dramatisk natur.	
	82/1	Austrått	Austråttborgen med omgivelser	
ÅFJORD		Sandhalsan	Bergmalinger	
		Linesøya	Område med heller-boplasser	
		Harbakk	Harbakkhula. Mulig bosted i forhistorisk tid.	
		Lauvøya	Gravfelt på Saga, Lauvøya	

*Nidarosdomen, Erkebispegården og middelalderbyen Trondheim er selvsagt kvalifisert til oppmerksomhet i forbindelse med en liste som dette. Grunnen til at disse ikke er tatt med her er at de har egen organisasjon for forvaltning. Nidarosdomen med Erkebispegården vil dessuten også komme inn under de høyeste verdinivåer, *nasjonal og internasjonal verdi.*

For fornminnedelen er det den første fireårsperioden aktuelt med tiltak ut fra listen nedenfor. Noen av fornminnene her er listeført under "kulturmiljø" i kapittel 6.5 i Handlingsplanen:

kommune		sted	tiltak	
AGDENES		Agdenes	tilrettelegging av middelaldersk havneanlegg - Kong Øysteins Havn	
		Værnes	Tilrettelegging av gravfelt	
		Grønningen	Skilting av hustufter fra steinalderen	
FLERE KOMMUNER		Fosen	Sikring av bergmalingene på Fosenhalvøya	
FRØYA		Sistranda	Skilting av gravhaug	
		Hammar -vatnet	Sikring av boplassområder fra steinalderen rundt vannet	
HEMNE		Belsvik	Skilting av steinalderboplass og nausttuft	
HITRA		Hestnes	Tilrettelegging av huleboplass – Hestneshula	
		Dolmsundet	Tilrettelegging steinalderboplass og jernaldergård med gravplass, Vassetra, Dolmsundet.	
		Dolmsundet	Videreutvikling av kulturmiljø Dolmsundet	
ORKDAL		Geita	Sikring av eldre steinalderboplass	
RISSA		Djupskar-moen	Sikring av steinalderområde	
		Refsne	Regulering og sikring av kulturmiljø i Refsnesområdet	
		Stykket	Rehabilitering av helleristning	
SNILLFJORD		Sunde	Sikring av gravfelt på Malneset	
		Krokstad	Tilrettelegging av fangstanlegg, Ulvstubakken	

6.4 NYERE TIDS KULTURMINNER

Den følgende listen inneholder enkeltbygninger og anlegg som anses som særlig viktige med tanke på autentisitet, opplevelsesverdi og representativitet for regionens mangfold. Det er et mål å bidra til å sikre objektene og områdenes kulturhistoriske verdi og verne-status. Anlegg og kulturmiljø som er listeført i Handlingsplanen vil bli prioritert når tilskudd fordeles. Det vil være aktuelt å bruke virkemidlene som lovverket gir hvis objekter eller områder på listene er truet.

Listen i Handlingsplanen er ment å fungere som et korrektiv til fredningslisten, som ikke anses som tilstrekkelig representativ for den geografiske spredningen eller det typologiske mangfoldet av kulturminnetyper i fylket.

I 2002 bevilget fylkeskommunen 300 000 av egne midler til ikke-fredede kulturminner listeført i Handlingsplanen. Kulturminne-midlene vil variere i forhold til årlige bevilg-ninger. Fylkeskommunene administrerer Riks-antikvarens tilskudd til fredede anlegg, som bevilges over statsbudsjettet (kap.1429 post 72). I 2002 fordelte Sør-Trøndelag fylkes-kommune 1.5 millioner til 15 fredede anlegg i fylket, i 2003 1,3 millioner. Fylkeskommunen er postkasse for søknadene, og Riksantikvaren foretar en endelig rammebevilgning på grunnlag av fylkeskommunens prioritering og anbefalinger. Oppfølging og rapportering er fylkeskommunens ansvar, søknadsfrist høsten/ årskkiftet. På grunn av søknadsprosedyren gir denne posten ikke rom for strakstiltak eller omprioriteringer etter at årets bevilgninger er gitt. Det henvises til heftet "Tilskottsordningar" som utgis årlig av Miljøverndepartementet i form av rundskriv, nettutgave på www.miljo.no.

Det foreligger ingen kostnadsvurdering for nødvendige reparasjoner eller istandsetting av de listeførte bygningsanleggene, fordi dette først er aktuelt å gjøre som en del av arbeidet med en tiltaksplan for det enkelte anlegg. Dette skjer best i samarbeid med eier/bruker. Tiltaksomfang og kostnader har dessuten klar sammenheng med aktuelt bruksformål.

På grunn av kapasitet og begrenset økonomisk handlekraft vil fylkeskommunen normalt ikke initiere arbeid på anleggene. Det er ingen automatikk i at objekter på listen vil motta tilskudd. Listen skal fungere som en rettesnor, sammenholdt med prinsipper nedfelt i LA21.

PRIORITERTE BYGNINGER OG ANLEGG FRA NYERE TID

kommune	g/bnr	anlegg	tidfesting	beskrivelse og vurdering
FRØYA	1/60	Heia	1800-tallet	Husmannsplass på kysten. Typisk kombinasjonsanlegg for fiskeri/jordbruk. Inngår i kulturmiljø Titran. Fredet 1998
HITRA		Notheng, Kjerringvåg	1950-60	Frittstående notheng fra storsildfiske fra det 20 århundre.
MALVIK		Johan Ny-gaardsvold	20. århundre	Hjem for tidligere statsminister Johan Nygaardsvold. Eksempel på bolig fra det 20 århundre. Tilrettelagt som museum.
MELDAL	163/1	Garberg	1700-tallet	Gårdsanlegg som har vært gjestgiveri og poståpneri. 1800-talls interiører inntakt. Kubbefjøset er sjeldent; et bygningsteknisk dokument. Fredet 1923
	73/2	Grefstad	1700-tallet, flyttet ca 1800	Liten, laftet stue (treroms-plan med loft). Velbevart, sjeldent objekt. Eksempel på en svært gammel bygningstype. Fredet 1923
	121/1,2, 5,11 122/2-3,6-8	Vålåskaret setergrend	1800-tallet	Seteranlegg fra tidlig 1800-tall bygget som rekketun med tilsammen 10 stående bygninger. Sjeldent og velbevart. Museal forvaltning av en av eiendommene. Fredet 1967
MELHUS	90/45	Melhus prestegård	Eldste del ca 1720. Om-bygget 1878 og ca 1920	Velbevart anlegg i offentlig eie liggende sentralt i Melhus. Mange epoker som prestebolig er representert i bygningen. Kirkested siden middelalderen. Fredet 1996, tidligere administrativt fredet.
MIDTRE GAULDAL		Garli - flere bygninger		Autentisk og velbevart anlegg og et samferdselshistorisk dokument. Skysstasjon som ble overflødig ved Dovrebanens åpning i 1921
	44/1	Skårvoll	Våningshuse t er oppført ca. 1760	Velbevart, stort gårdsanlegg, med bidrag fra flere epoker som bolig på gårdsbruk. Anlegget er i offentlig eie og velegnet i pedagogisk øyemed. Fredet 1941
ORKDAL	31/7	Gjesvold/ Gjesvål	Hovedbygnin g 1773, side-bygn. 1800-t	Staselig og egenartet embedsmanns- og kjøpmannsgård beliggende i landbruks- og kirkemiljø. Hovedbygningen med setteritak eksempel på storgårdens stil i Trøndelag på 1700-tallet. Fredet 1923
OPPDAL	271/1	Raulånna, Oppdal	1670-tallet	Fra prestegården Vang. Velbevart interiør med høy kunstnerisk verdi. Fredet 1923.
		Vognildsbua	Flere perioder, frem til 1950	Skysstasjon og landhandel, en rekke bygninger representative for innlandets byggeskikk. Høy grad av autentisitet. Gjennom dagens drift tilgjengelig for allmenheten.
RENNEBU	1/1	Jorlia	Oppført tidlig 1800-tallet	Representativ for nye driftsformer i landbruket mot slutten av 1800-tallet. Lukket firkanttun med høy grad av autentisitet. Fredet 1984, tidligere administrativt fredet.
	9/1	Reberg	Anlegget ble prestegård i 1864	Reberg, tidligere Rennebu prestegård. Representativt og autentisk gårdsanlegg i dalbygdenes kulturlandskap. De vanligste bygningstypene i det trønderske landbruket på 1800-tallet finnes på gården, og samtlige bygninger er fredet (10 stykker). Fredet i 1991, tidligere administrativt fredet.
RISSA		Notheng		Kystmiljø med bryggerekker. Del av kulturmiljø Råkvåg. Del av bryggemiljø i Råkvåg. 1800-talls, i miljø med historie tilbake til 1600-tallet. Regulert til bevaring
	56/1	Reins Kloster	Middelalder, 1866	Monumental og spesiell trebygning i nygotikk/sveitserstil. Inngår i kulturmiljø på Rein med klosterruin, have, kirke, allé og jordbrukslandskap. Ruin fredet 1923, hovedbygning under fredning
SELBU	67/1	Selbu gamle prestegård	1750, ombygget 1850, 1920.	Tradisjonell trønderlån i kulturmiljø med middelalderkirke. Dekormalt sal (Bjarne Riise, 1920-tallet) fra tid som kommunelokale. Bevaringsengasjement for låna ved planer om riving omkring 1914. Satt i stand i løpet av de siste årene under ledelse av regionkonservator. Strikkemuseum. Fredet 1927.
SKAUN		Piene Mølle Buvika	1879, senere utvidet.	Teknisk-industrielt/landbruksrelatert kulturminne. Markant element i kulturlandskapet; fargesatt av professor ved NTNU Bruno Lindstrøm.
TRONDHEIM	403/ 65	Ark Christies gate 4 b, c	1904	20. århundrets arkitektur. Jugendkvartal i mur av arkitekt Johan Osness. Inngår i kulturmiljø Kalvskinnet. Fredet 1996
	17/12	Kvernbakken Grilstadv. 4	1902	Våningshus, dukkestue og uthus i sveitserstil. Fredet 1990
	417/1	Ilsvika gård Ilsvikv. 28	Oppført i 1760-årene	Monumentalt lystgårdanlegg i Ilsvika i Trondheim. Her har vært utskipingshavn for kobber (fra Røros kobberverk). Fredet 1941
TYDAL		Storaun-stuggu	1666	Tydals eldste hus, særpreget veggmaleri i interiøret. Istandsatt i løpet av de siste årene under ledelse av regionkonservator, og tilrettelegges som forsamlingshus.

6.5 KULTURMILJØ

Et kulturmiljø inneholder verneverdige enkeltobjekter som ses i sammenheng med sine omgivelser. Flere typer kulturminner fra ulike perioder kan være representert i samme område. Mange kulturmiljø på listen har stor tidsdybde med både arkeologiske og nyere tids kulturminner, i et kulturlandskap. Kun i få tilfeller er det foretatt en geografisk avgrensing av kulturmiljøene; flere har ikke formelt vern.

Det er ikke spesifisert tiltak for de enkelte kulturmiljøene som er foreslått. I den grad det finnes ressurser, vil viktige objekter i kulturmiljøene prioriteres med tilskuddsmidler. Det er et overordnet mål at de prioriterte kulturmiljøene gis vernestatus og tilstrekkelig beskyttelse gjennom lovverket. Dette må skje i nært samarbeid med kommunene.

Med det tempo som i dag foregår i desimering, skjemming og innbygging av automatisk fredete kulturminner uten at kulturminnevernet kan gjøre noe særlig med dette, vil det være av stor verdi å kunne bevare og beskytte enkelte representative kulturminnemiljøer som forteller oss noe vesentlig. I en del tilfeller er det som står på listen det siste vi kan regne med som finnes innen sin kategori i fylket og blir derfor verneobjekter som får en høy verdi som må påregnes å holde seg inn i fremtiden.

For å vise ved et eksempel hva som menes med begrepet kulturmiljø har vi valgt Dolmsundet på Hitra.

DOLMSUNDET

Dolmsundet-området på Hitra stiller i en særklasse hva angår kulturminner og kulturmiljø langs kysten av Sør-Trøndelag. Her har vi en til dels inngående kjennskap til kulturminner fra eldste steinalder til våre dager. Det mest spesielle med Dolmsundet er at det fins så mange spor etter mennesker samlet på et begrenset areal. Det skjermede farvannet i selve sundet må ha vært det mest attraktive ved området.

Dolmsundet er omfattet med stor interesse både i verne- og utviklingssammenheng. Tilrettelegging for publikum er i gang, og det er planer om å sette opp et jernalderhus på opprinnelig tomt.

Området er også et svært omfattende kildegrunnlag for et tverrsnitt av hele forhistorien langs kysten av Midt-Norge. Som sådan kan Dolmsundet komme til å spille en stor rolle i framtida, ved at det foretas utgravinger her for å øke kunnskapsgrunnlaget omkring denne bosetningsutviklingen. En må derfor i dette området ikke kun tenke vern i forståelse av at området skal ligge urørt slik de ligger i dag, men at det kan brukes på en forsiktig og systematisk måte i forskning for å hente frem kunnskap. I dag mangler vi i alt for stor grad slik kunnskap, som dessuten er en forutsetning for selve vernet.

BYGGESKIKK I TRØNDELAG

Skårvold, Midtre Gauldal, utsnitt av gammelt kart. Fem bygninger danner et firkanttunet som er typisk for organi-sering av gårder i store deler av Trøndelag. Den fredede hovedbygningen på Skårvold ble oppført i 1760 av sorenskriveren i Gauldals fogderi

Fra stua på Grefstad i Meldal. Årstallet 1814 finnes innrisset i vinduskarmen. Stua er laftet, og planløsningen er en såkalt treromsplan med gang og kammers og stuerom i første; og loftsrom i andre etasje. Grefstad er et sjeldent uforandret eksempel på en bygningstype som har vært svært vanlig.

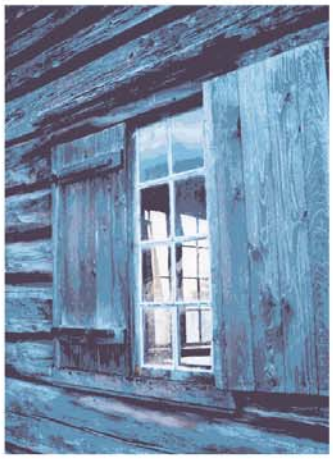

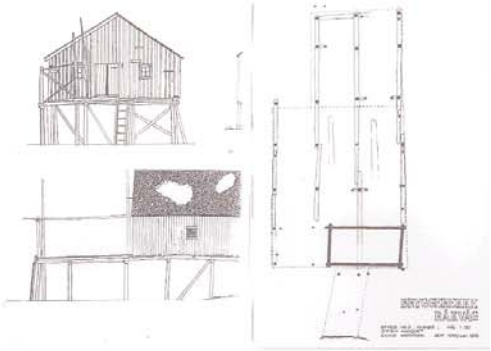

Stolpebåret brygge, Råkvåg, Rissa. Oppmåling av brygge 3, Eivind Hartmann 1970/Fylkeskonservatoren i Sør-Trøndelag.

Fra Jorlia: detalj fra dekorative utskjæringer på inngangspartiet. I Trøndelag er dekor og utskjæringer tradisjonelt konsentrert om inngangspartiet, mens resten av huset har et nøktemt og enkelt utseende.

Sponkledt værvegg på trønderlån. Hopsjø, Hitra. Spon var utbredt som taktekkingsmateriale.

Fra sjøkanten i Fevågsjøen, Rissa. Bølgeblikk var et vanlig taktekkingsmateriale for naust og sjøhus på 1900-tallet. Rundt 1960-tallet kom bølgeeternitten inn som et alternativ. Begge taktekkingstyper er verdt å ta vare på. Naustene har stående panel og knappe takustikk, og vindskiene er skåret i lodd. Dette er typiske trekk for trøndersk byggeskikk, også for bolighus og driftsbygninger.

BYGGESKIKK OG ISTANDSETTING

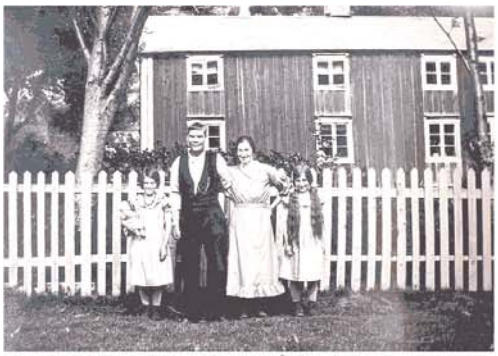

Eldre fotografi fra Møriaunstranda i Åfjord, et av eksempelanleggene i Prosjekt Trøndertun. Fotografiet forteller at taket var tekket med spon, og de originale vinduene hengslet på midtpost. Gamle fotografier er et godt utgangspunkt for tilbakeføring av hus til tidligere utseende og materialbruk, når originalen først er tapt.

Prosjekt Trøndertun setter fokus på det trønderske gårdstunet som en ressurs, og har som mål å forene realisere bruksverdier forent med godt bygningsvern. Prosjektet er et samarbeid mellom Fylkesmannen, Sør-Trøndelag fylkeskommune, Sør-Trøndelag Bondelag og Bonde- og Småbrukarlaget, og Gjensidige NOR forsikring.

Fra Skårvold, Midtre Gaulda. detalj fra inngangspartiet, som skal være skåret av Ole Henriksen da han i 1816 ble gift med enken på gården. Henriksen har utført en lignende dekorasjon i Støren kirke. Når slik utsmykning skal restaureres må det brukes fagfolk med erfaring fra antikvarisk arbeid.

"Demonstrasjonsvindu" som viser vindu før, under og etter restaurering. Ytterrammen er koblet til en innvendig ramme, slik at varme- og lydisoleringen forbedres. Gamle vinduer er viktige for fasaden, med vakre detaljer og verdifulle spor. Selv om malingen flasser kan trevirket være i utmerket stand. Med riktig istandsetting får gamle vinduer svært lang levetid.

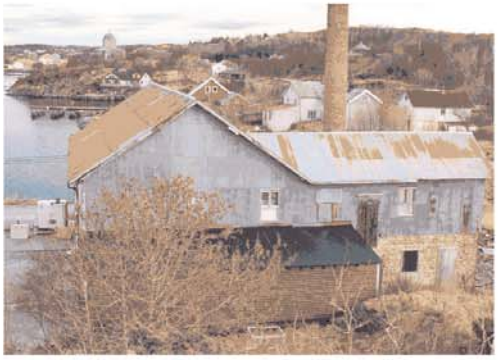

Hopsjøfabrikken på Hitra. Fabrikkpipen er reparert, og blir lagt nytt bølgeblikktak i 2003.

Reinskloster i Rissa. Restaurering skjer etter antikvariske prinsipper, og prosjektet er fleråring. Bygningsdeler repareres fremfor å skiftes ut. Her blir værveggen, som hadde panel fra 1960 med store råteskader, kledd med panel som er høvlet, profilert og av utmalmet furu. Eldre panel blir skjøtet og bevart, og bygningen males med ren linoljemaling.

PRIORITERTE KULTURMILJØ

kommune	g/bnr	sted	tidfesting	beskrivelse og vurdering
AGDENES	1/1,3	Agdenes	Steinalder til vår tid	Kulturmiljø med spor fra steinalderen til vår tid. Steinalderboplass, gravrøyser, havneanlegg fra middelalder, fyr m.v.
		Ingdalen	Ca 1920, drift fra 1600-tallet	Vannverk, stue, verksted og mølle; kultursti NRVK* Kulturlandskapspris i 2002
BJUGN		Tarva	1940-1945	Kystfort, kulturminner fra annen verdenskrig, spesielt helhetlig beitet landskap. NRVK
FRØYA		Titran		Husmannsplass, fiskevær: kystsamfunn, krigsminner. 177 Sefrak*-registrerte bygninger eldre enn 1900. Husmannsplassen Heia fredet etter §§ 15 og 19 i kulturminneloven. Listeført kirke 1912 (1873); Sletringen fyr (1899/1923) landets høyeste tårn (45 meter), fredet. Det skal ha blitt bygget kirke på Titran allerede på 1400-tallet. NRVK
		Froan vær-eiersete og Halten	Fast bosetning etter 1750.	Bygningsmiljø på Halten og Sauøy; lynghei kulturlandskap, Halten fyr opprettet 1875, fredet; listeført kirke. Froan fredet etter Naturvernloven. Mangesidig livberging med torvtekt, brenning, lyngslått; ekstensivt fiske i ytre, værhardt kystområde. NRVK
HEMNE		Eidsfoss-området		Vannkraft/teknisk kulturminne. Kraftstasjon fra 1921 som leverte strøm til Hemne, meieri, sagbruk, kverner, hvelvbru og demning.
		Magerøya	Forhistorisk og historisk tid.	Tidligere handelssted og distriktssentrum, kulturlandskap med klippfiskberg og verneverdig bygningsmasse, hageanlegg, gravrøyser. Damskipsanløp fra 1870. NRVK
HITRA		Hopsjø	Våning 1730 Bårstu 1770-Dampskips-kai 1870; Fabrikk 1917	Handelssted i Dolmsundet. Sjøhus og kaianlegg, fabrikk, tufter og rester etter haveanlegg på Margrethes Minde, fornminner. Eid av slekten Parelius i 5 generasjoner til 1908. NRVK. Inngår i kulturmiljø Dolmsundet, nevnes særskilt på grunn av konsentrasjonen av verneverdig bebyggelse. I dag serveringssted og kultursentrum.
		Skåren, Skårøya		Klyngetun, kulturlandskap, kystmiljø m/naust og sjøhus; særpreget veitrasé Skårøya-Gjøssøya. NRVK, NVV*.
		Dolmsundet		Kulturmiljø med minner fra eldre steinalder (i nærmest kontinuerlig rekkefølge) opp til våre dager. NRVK. Kommunedelplan vedtatt.
		Eldsfjellet	Steinalderen	Kulturmijljø med en rekke små boplasser.
MALVIK		Mostadmark Jernverk	1657-1870	Teknisk-industrielt kulturminne. Grunnlagt 1657, i drift til 1870. Tufter og ovnruin gjenstår. Spor etter kullbrenning i hele området.
		Kirkemiljø Malvika	1850-og eldre	Malvik gamle kirke 1654, erstattet av Malvik kirke (1846), listeført. Verneverdige bygninger, blant annet monumentalt våningshus på Malvik Store som flyttes og skal tas i bruk som kirkestue.
		Tre-bebyggelse i Hommelvik	1870-1950	Husmannssamfunn, industristed med skipsverft, teglverk, møllebruk mm. Kirke, kirkestue, skole og arbeiderboliger. Sveitserstilspreg på de monumentale bygningene. Bevaringsstatus i kommunedelplan.
MELDAL		Løkken	1654-Thamshavn-banen 1908	Gruvedrift fra 1654. Museum, gruveanlegg, en del monumental-arkitektur, arbeiderboliger og haveby på Bjørnli. Klassesamfunn historisk sett. Thamshavnbanen Norges første elektriske jernbane.
		Vålåskaret	1800 ca, drift kjent fra 1600-tallet	Setergrend, klyngetun, gamle ferdselsveier; fangstsystemer og jernvinner i området. Setergrenda er fredet, buffersone er regulert til bevaring, inklusive fornminneområdene. NRVK.
	76/1	Meldal Prestegård	stor tidsdybde	Kirkested, prestegård (1680/1750). Kulturlandskap med slåtter, seter-veier, gravhauger, rydningsrøyser, høyløer, sommmerfjøs mv. NRVK
MELHUS	86/20	Gravråks-moen	Bronsealder	Kulturmiljø med helleristninger og bosettingsspor fra bronsealder
	221,222	Foss		Kulturmiljø. Helleristninger og gravhaug. Inngår i kultursti.
		"Sagaens Melhus"	Sagatid	Omfattende geografisk område med steder og gårder navngitt i Snorre, samt tradisjonsoverlevering. Noen lokaliteter er skiltet
MIDTRE GAULDAL		Budalen, Endalen Synnerdalen,	Fra 1600-tallet. Budal kirke 1754	Fjellbygder og setermiljø med mye gammel bebyggelse. Budalen fjellbygd, lagt øde under svartedauen, senere befolket igjen; gammel gårdsbebyggelse på rekke på hylle i kulturlandskapet; Budal kirke 1754 Y-formet, listeført. Endalen seterdal med tradisjonelle driftsformer, gamle kulturmarker; Landskapsvernområder inn mot nasjonalpark Gauldalsvidda. NRVK
		Jern-fremstillings-anlegg på Tovmoen	Eldste datering ca år 0, yngste fra etter-reformatorisk tid (1537-)	Alle teknologiske trinn registrert innen en radius på 100 m. På det eldste anlegget ble 4-5 ovner drevet samtidig, og store slagghauger på mer enn 50 tonn ligger nedenfor, som tilsvarer en produksjon på over 20 tonn jern. Eneste sted i Norden hvor man finner jernfrem-stillingsanlegg fra tre perioder på samme sted. I tillegg tufter og 20-25 fangstgraver i to rekker. Skiltet; vurdere utvidelse av området. NRVK
OPPDAL	60/5	Drivstua	Tradisjoner fra 1200-tallet. fjell-gård c 1870	Viktig transporthistorisk miljø med kulturlandskap, fredede bygninger og veifar. Tradisjoner som herberge fra 1200-tallet. Fjellgården har bygningsmasse fra 1800-tallet og ble fredet i 1923. Drivstua stasjon ble bygget til Dovrebanens åpning i 1921 fredet på 1990-tallet. NRVK
		Sliper-Dettli området		Kleivgårdene-Sliper-Dettli: gamle kulturmarker, en rekke verne-verdige gårds- og seteranlegg. Gravaune gård med karakteristisk

				driftsbygning med kraftige kalkede murer, mansardtak og klokketårn (1848) fredet 1941, ligger på strekket langs riksveien. NRVK
		Vinstradalen		Seterdal. Sidedal til Drivdalen, går inn mot Dovrefjell nasjonalpark. Ku- og sauebeite, gamle kulturmarker og -bygninger.
ORKDAL		Industri-minner v Thamshavn & Orkladalen		Teknisk-industrielle kulturminner, arbeiderboliger, herregård. Ingen avgrensing foretatt per i dag. Ner-Øra og Gjølme boligområder regulert til spesialområde bevaring, Thamshavnbanen foreslått fredet; Orkla Industrimuseum.
OSEN		Sørjer		Småskala landbruks-bebyggelse, steingjerder og naust i særegent kystlandskap. NVRK, NVV
RENNEBU	173/4 170/9	Haugen, Nåverdalen, Mellem	Flere perioder.	Kulturmiljø bestående av jernvinneanlegg, kullmiler og dyregraver, ferdselsveg/pilegrimsled, klopping og bautasteiner. Fredet smelteovn fra 1867 fra Kvikne Kopperverk, som var i drift fra 1629. NVV
RISSA		Reinskloster	Stiftet 1230, hovedhus fra 1860-tallet.	Klosterruin, gårdsanlegg/bolig, allé/veimiljø, park, kirke i jorbrukslandskap. Ruinen automatisk fredet, hovedhuset er under fredning. Området er tilrettelagt for allmennheten. NRVK, NVV
		Råkvåg	1850-	Sildebrygger i sammenhengende tettstedsmiljø.. Bevaringsregulert. Bolig/ bryggemiljø i privat eie. Reisemål/reiselivstiltak. NRVK
		Refsnes	Steinalder-	Kulturmiljø med mange kulturminner fra eldre steinalder opp til vår tid.
RØROS		Spor etter Røros Kobberverks virksomhet	1644-1977	Røros Bergstad trebyen på fjellet, industrielt kulturlandskap, jordbruks kulturlandskap, transportårer med mer. Større områder forvaltes av Rørosmuseet. AVF-VKM
		Femunden/ Feragen	Steinalder og perioden Røros Kobb-erverk 1644-	Kulturmiljø med steinalderboplasser og fangstgropanlegg samt en mengde med kullgroper. Anlegg for tømmerfløting fra Kopperverkets tid; setring i marginale områder. Kommunen har laget flerbruksplan for området; tømmerrennene er rekonstruert. AVF-VKM, NRVK
SELBU		Kvernfjellet og Høgfjellet.	1600-tallet og eldre	Strekker seg fra fjellet øst i Selbu og over mot Meråker. Kvernsteins-brudd i Store Kvernfjellet og Høgfjellet. Ruiner etter fjellstuguer (arbeiderboliger); 100 hustufter rundt Store Kvernfjellvatn. Spredte rester etter eldre, mer primitiv steinbryting. Landets største forekomst av kvernstein, med Kvittyten som det største enkeltbruddet. Tufter rundt Store Kvernfjellvatn er fra den eldre kvernfjellhistorien. Området er under fredning etter naturvernloven.
		Melkeramper RV 705	20 århundre	Melkeramper langs RV 705 fra Kulset til Rolset gård. Vei – og jordbruksrelaterte kulturminner - fra det 20. århundre.
SKAUN		Børsøra	1800-tallet.	Bygningsmiljø med strandsitterstuer og naust. Listeført kirke 1857.
TRONDHEIM		Kalvskinnet	1700-1850, og senere	En rekke av Trondheims sosiale institusjoner oppført her 1850-1900. Området har et ti-talls fredede bygninger, inklusive Osness jugendgårder. Kommunedelplan.
		Leirfossene		Vannkraftutbygging i flere trinn. Industrihistorie.
		Rotvoll, Leangen, Ringve	bygnings-masse 1800 og senere	Herregårdslandskap og veghistorisk miljø. Bynært skogsbeite. Storslått fredet lystgårdsanlegg fra 1820-tallet på Leangen; musikk-historisk museum Ringve, Wesselbygningen fredet 1941. NRVK, NVV
ØRLAND		Austrått-borgen og Guriannastu	Borgen 1654 -56/ 1916; stue c 1916	Jordbrukslandskap rundt Austrättborgen, stor tidsdybde. Guriannastua. Borgen er automatisk fredet. Bevaringsområder. NRVK
		Uthaug	1800-tallet	Uthaugsgården og Sjøgata: rekke m trehus i kystlandskap. NRVK
	68/1	Viklem	Middelalder og eldre	Kulturmiljø med stor gravhaug, ombygd middelalderkirke og gård, tykke kulturlag.
ÅFJORD		Eide/ Dragseid	Vikingtid	Omkring 20 større og mindre gravfelter. Det største feltet består av en representativ samling på ca 40 gravminner fra vikingtid, med en rekke bautasteiner, rundhauger, langhauger og en stjerneformet haug. Vakker og karakteristisk beliggenhet i det gamle kulturlandskap ved "draget" over eidet mellom Åfjord og Skråfjord. I det vesentlige bevart slik det framtrer i en beskrivelse fra 1874. Området er ryddet og har nå blitt en fin "kulturpark".

*NRVK: Nasjonal Registrering av Verdifulle kulturlandskap. Sluttrapport fra Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 5/96.
*SEFRAK: Registrering av Faste Kulturminner i Norge; alle bygninger oppført før 1900 registrert på landsbasis.
*AVF-VKM: Avgrensing, vern og forvaltning av verdenskulturminnet Røros - Prosjekt 1998-2001.
*STILK: Særskilte tiltak i landbrukets kulturlandskap; tilskuddsordning for gammel kulturmark og bygninger til bruk i aktiv drift.
*NVV: Nasjonal registrering av veier og veirelaterte kulturminner: Rapport fra arbeidet i Sør-Trøndelag 1998, Statens vegvesen, forarbeide til Landsverneplan, Statens Vegvesen.

7 VEDLEGG

7.1 FREDNINGSLISTE: FREDEDE BYGNINGER OG ANLEGG I SØR-TRØNDELAG

Kommune		
Objekt	*-Enheter*	*Fredningsår*
Bjugn		
Vallersund	-7	1974
Frøya		
Heia	-6	1998
Halten fyr	-5	2000
Sletringen fyr	-5	2000
Sula fyr	-4	2000
Vingleia fyr	-3	2001
Klæbu		
Klæbu prestegård	-4	1991
Meldal		
Garberg	-4	1923
Grefstad	-1	1923
Meldal prestegård	-8	1991
Skjervøyan	-2	1923/1970
Vålaskaret	-10	1967
Melhus		
Løberg-Megården	-1	1923
Melhus prestegård	-1	1996
Midtre Gauldal		
Hanshus	-5	1967
Singsås Stasjon	-1	2002
Skårvoll	-6	1941/1987
Oppdal		
Bakkastugu	-1	1923
Drivstua	-6	1923
Drivstua Stasjon	-2	1997
Dørumstua	-1	1939
Gjevilvasshytta	-1	1923/1985
Gravaune	-7	1941
Kongsvoll stasjon	-2	1997
Oppdal prestegård	-2	1991
Raulåna	-1	1923/1939
Viksåsen	-1	aut. 2001
Orkdal		
Aunemo	-1	1923
Gjesvål	-2	1923/1939
Megården	-1	1923
Orkdal stasjon	-1	1997
Orkdal prestegård	-3	1991
Rennebu		
Jorlia	-5	1984
Kvikne Kopperverk	-2	1959
Reberg, prestgå.	-10	1991
Rissa		
Reinskloster - ruin	-1	aut. 1923
Reinskloster hovedb	under fredning	
Røberg tåkeklokke	-1	2000
Statsbygd prestgå	-4	1991
Roan		
Kaura fyr	-2	2000
Røros		
Åsen gård	-9	1923
Bergmannsgt 9 Rasmusg	-3	1939
Bergmannsg 14 Beckholdt	-1	1939
Bergmannsg 15 Bergskriv	-1	1939
Bergmannsg 19 Direktør	-2	1939
Bergmannsg 21 Sangerhus	-1	1983
Bergmannsg 25 Proviants	-2	1939
Bergmannsg 30 Per Amund	-1	1923
Glåmos stasjon	-2	1997
Hyttklokka	-1	*
Hyttstuggu	-1	1939
Kjerkg 49 Jonasgården	-1	1939
Kjerkg 51 Dillegården	-2	1939
Kjerkg 52 Grådalstuggu	-1	1923
Kjerkgata 53	-2	1939
Kjerkgata 54	-1	1923
Kjerkgata 56	-1	1923
Kjerkg 57 Floergården	-3	1939
Kjerkgata 58	-1	1939
Kjerkg 59 Reinholtgård	– 1	1939
Kjerkgata 60	-1	1923
Kurantgården	-7	*
Maskinhuset	-1	*
Mørkstug 1 Apotekergår	-1	1984
Mørkstug 9 Sundrønning	-3	1939
Mørkstug 14 Per Tørrisgår	-1	1939
Mørkstug 18 Smed-Embret	-3	1939
-(Smed-Embretgården)		
Mørkstug 20 Garmakergår	-1	1939
Mørkstug 22 Baaragården	-1	1939
Ole Guldalsg 8 Kojedalshu	-1	1939
Ole Guldalsg 10 Holdens	–1	1939
Peder Hjortg 1 Hartzgård	-2	1939
Sagbrua/Ø. Hyttbru	-1	*
Sintringa	-1	*
Skansen	-1	*
Sleggbrua	-1	*
Sleggveien 3	under fredning	
Sleggveien 4	-2	1939
Sleggv 5 Langstuggu	-1	1939
Sleggveien 6	-2	1939
Sleggv 7 Tyristuggu	-1	1939
Sleggveien 8	-1	1939
Sleggv 9 Perstuggu	-1	1923
Sleggv 10 Bokkstuggu	-1	1939
Sleggv 12 Spjelstuggu	-1	1939
Smeltehytta (ruin)	-1	*
Spell-Olav. 1Tørresgården	-3	1939
Stangvekta	-1	*
Storvola, Storwartz	-7	*
Svenskveien 1 Persan	-1	1939
Svenskv 2 Reimersbjerget	-1	1939
Svenskv 4 Dahlgården	-1	1939
Tørkhuset	-1	*
Selbu		
Selbu prestegård	-3	1927
Skaun		
Skaun prestegård	-2	1992
Trondheim		
Ark. Christiesg 1a	-13 aut./	*
Ark. Christiesg 4 b	-1	1996
Ark. Christiesg 4 c	-1	1996
Bispegata 11	-3	1996
Elvegata 6	-1	*
Elvegata 12	-1	1996
E.Skakkesg 13Grønning(F)	-1	1927
E.Skakkesg 15 Stenbro (F)	-1	1923
E Skakkesg 57/59	-2	*
E Skakkesg 60 Lagmannsr	-1	*
E Skakkesg 66 Tronka	-1	1927
E Skakkesg 70 Th Ang stu	-1	1927
Ferstad	-1	1923
Fjordg 6 Brattørvakten	-1	1941
Gløshaugen NTNU	-2	1994
Gløshaugen, V&Ø	-3	*
Granåsen	-1	1923
Hospitalsløkkan 2 Tr. Hosp	-1	1927
Ilsvikveien 28 Ilsviken gård	-1	1966
Innherredsv 3 Bakke gård	-3	1927
Kalvskinnsg 2 CJs Arb.stift	-1	1927
Kjøpmannsg 1 Marinen	-6	*
Kjøpmannsg 3 Brovakten	-1	1927
Kongensg 2 Gamle Rådhus	-1	1984
Kongensg 2 Lorckgården	-1	1984
Kongensg 7 Hornemann	-1	1984
Kongensg 14bSvaneapotek	-1	1983
Kongensg 85/87Tukthuset	-1	*
Kongensg 91a Fattighuset	-1	1927
Kongensg 95 Kriminalasyl	-1	*
Kongensg 97 Skansevakt	-1	1927
Kristiansten festning	-4	*
Kvernbakken	-3	1990
Lade gård	-6	1923
Leangen	-5	1923
Lerchendal	-1	1923
Munkeg 2 Bakeriet	-1	*
Munkeg 4 Ekserserhuset	-1	*
Munkeg 6 Underoffiserskol	-1	*
Munkeg 8 TrKatedralskole	-1	1983
Munkeg 23 Stiftsgården	-1	*
Munkholmen	-8	*
Møllebakk 4 Møllehaugen	-1	1941
P. Fjermstadv17 Blusuvold	-1	1923
Prinsensg 20 Theateret	-1	1969
Ringve Wesselbygningen	-1	1941
Stad. Dahlsg 54 Bakkaune	-1	1927
St.Jørgensveita 2	-1	1982
Sverresborg allé 11 Tavern	-1	1927
Sverresg 1 Sukkerhuset	-1	1927
Ø Bakklandet 1 Teglverket	-1	1984
Ørland		
Austråt minnepyramide	-1	1923
Austråt borgen	-1 aut/	1923
Austråt kirke/kapell	-1 aut/	

*Stjerne indikerer at anlegget er administrativt fredet. Bygninger og anlegg i statlig eie kan fredes administrativt; aut. = bygning som er automatisk fredet på grunn av alder (eldre enn 1650), årstallet er året fredningen ble tinglyst. To årstall under "fredningsår" betyr at fredningen er utvidet eller på annet måte endret siden første gangs fredning. F=Flyttet
Saksbehandlingsregler: se kapittel 3.1

7.2 NASJONALE VERNEPLANER

Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag.
13 områder, fordelt på fem landskapstyper, fremheves som av nasjonal betydning:

område/stedsnavn	kommune	landskapstype
Allmenningsværet, Vedøya, småøyene	Roan	(kystbygd)
Dolmområdet	Hitra	(kystbygd)
Tarva, Husøya og Været	Bjugn	(kystbygd)
Høstad	Trondheim	(Jordbruksbygd)
Skjetne	Skaun	(jordbruksbygd)
Garberggårdene,	Meldal	(dal- og fjellbygd)
Kleiv-,Sliper-Dettli	Oppdal	(dal- og fjellbygd)
Endalen	Midtre Gauldal	(fjellskog)
Seterdalen Buas Dalføre	Midtre Gauldal	(fjellskog)
Vinstradalen, Vetlvonin-Elgsjølægret	Oppdal	(fjellskog)
Sølendet	Røros	(viddebygd)
Tjerrålia	Røros	(viddebygd)
Småsetran	Røros	(viddebygd)

Registreringene finnes i rapport nr 5/96 utarbeidet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.

Landskapsvernområder inn mot nasjonalparkene

Fylkesmannen er myndighet og intitiativtaker. For landskapsvernområdene skal Fylkesmannen innhente uttalelse fra fylkeskommunen i saker som gjelder bygninger og andre kulturminner.

stedsnavn	kommune	
Åmotsdalen og Vinstradalen mot Dovrefjell nasjonalpark	Oppdal	
Trollheimen landskapsvernområde, Storlidalen, Vindalen	Oppdal	
Roltdalen	Selbu	
Områder opp mot Femundsmarka nasjonalpark	Røros	
Områder inn mot Forelhogna	Holtålen, Midtre Gauldal, Rennebu	
Gauldalsvidda	Midtre Gauldal	
Hyllingsdalen/Riasten; Sylene	Tydal, Røros	under utredning

Nasjonal verneplan for fyrstasjoner

I Sør-Trøndelag er 9 fyrstasjoner fredet:

objekt/stedsnavn	etablert-avviklet	kommune
Kaura	1931-1959	Roan
Kjeungskjær	1880-1987	Ørland
Halten	1875- bemannet	Frøya
Sletringen	1899-1993	Frøya
Sula	1909-1974	Frøya
Vingleia (erstatter Finnvær, Roan)		Frøya
Buholmråsa	1917-1994	Osen
Kya fyrstasjon	1920-1958	Osen.
Rødberget tåkeklokke	1919-1986	Rissa

Nasjonal verneplan for fyrstasjoner finnes som illustrert hefte Riksantikvaren, Rap. 24:1997. Forvaltningsansvar og antikvarisk myndighet er statlig så lenge fyrene er i statlig eie. Det betyr at Riksantikvaren er høringssinstans mht endring og inngrep.

Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner

En rapport for Sør-Trøndelag ble utgitt i 1998. Her er veghistoriske og objekter og miljøer registrert og beskrevet. Rapporten er et utmerket utgangspunkt for lokalt og regionalt vernearbeid. Den nasjonale verneplanen ble utgitt av Statens Vegvesen 2002, og angir miljø og objekt som gis vern etter PBL, KML, eller underlegges administrativt vern. Listeført i Sør-Trøndelag:

Objekt	byggeår	funksjon	kommune/sted
Sundvegen	1930	mollhus	
Gamle Bybru	1861	Fagverksbro	Trondheim
Grønnbakken	1942	Smie	Oppdal
Elgseter bro	1951	Bjelkebro	Trondheim
Gylland-Røskaft	1984	Omkjøringsvei	Melhus
Gaula, datert	1644	vinterveg,	Holtålen
Rotvoll, fra omkr.	1750	kjøreveg	Trondheim
Brattørbroa,	1939	bevegelig bro	Trondheim
Trondheimske Kongeveg fra	1853	høgfjellsvei	Sør-Trøndelag og Oppland
Gjevingåsen vegmiljø	15/1700-	ridevei/kjørevei	Malvik
	1840/-59	hellebro/chausse	Malvik
	1880	kjøreveg	Malvik
Nordfosen, vegmiljø	1979	bjelkebro	Åfjord, Roan, Osen

Landsverneplan for Forsvaret

Rapporten ble utgitt i 2000 og er utarbeidet av Forsvarets bygningstjeneste. For Sør-Trøndelag er følgende anlegg listeført:

Kristiansten festning	1681	landfestning	Trondheim
Marinen/Bastion Prins Carl	1880	forlegning, sjøforsv	Trondheim
Schirmersgate 3b	1922	regimentsjefbolig	Trondheim
Munkegt. 2 Ekserserhaven	1810	bakeri	Trondheim
Munkegt. 4 Ekserserhaven	1806	ekserserhus	Trondheim
:Munkegt. 6 Ekserserhaven	1814	underoffiserskole	Trondheim
Persaunet leir	1940	leir – tyske marine	Trondheim
Charlottenlund bunker	1940	bunker – tyske m.	Trondheim
Løbern	1940	kommandoplass	Ørland
Austrått fort	1942-43	kystfort/museum	Ørland
Ørland hovedflystasjon	1941	flyplass	Ørland
Brekstad tankanlegg	1941	tankanlegg	Ørland
Hambåra	1897	kystfort	Agdenes
Agdenes fyrstasjon	(1989)	ikke militært	Agdenes
Hysnes	1898	kystfort	Rissa
Brettingen	1898	kystfort	Rissa
Sørviknes	1945	torpedobatteri	Rissa
Tarva fort og signalstasjon	1940-45	batteri/radaranlegg	Bjugn

Ulike verneformer er foreslått for de forskjellige områdene. Forsvaret har ansvar for gjennomføring av verneprosessene. Noen av objektene er allerede underlagt administrativt vern, og behandles som fredet.

Verneplan for jernbanebygninger

NSB utarbeidet verneplan for jernbanebygninger i samarbeid med Riksantikvaren (1993), etter et omfattende registreringsarbeid sammenfattet som hefter (NSBs bygningsregistrering, NSB arkitektkontor 1992). Som en oppfølging ble en rekke jernbanestasjoner fredet etter Kulturminneloven; følgende i Sør-Trøndelag:

Drivstua stasjon og godshus (Dovrebanen)	Oppdal
Kongsvoll stasjon og godshus (Dovrebanen)	Oppdal
Glåmos stasjon og godshus (Rørosbanen)	Røros
Orkanger stasjon (Thamshavnbanen)	Orkdal
Singsås stasjon (Rørosbanen)	Midtre Gauldal

Stasjonsbygningene er tatt med i den grafiske oversikten over fredede anlegg i Sør-Trøndelag. Fredningsår er 1997.

Jernbaneverket - nasjonal registrering av verneverdige jernbanestrekninger

I 1997 ble et arbeid med "Nasjonal verneplan for kulturminner i jernbanen" satt i gang. Denne planen skal ikke bare inneholde bygninger, men et representativt utvalg av alle typer jernbanemateriell. Det er også mer fokus på helhet, som vil si at hele miljøer blir vurdert. Som forarbeide til planen utarbeider Jernbaneverket rapporter for de ulike banestrekningene. Det foreligger slike rapporter for følgende strekninger i Trøndelag: Rørosbanen (Rena-Støren), Størenbanen (Støren-Trondheim) og Dovrebanen (Dombås-Støren). Rapportene foreligger som hefter, og ble utgitt av Jernbaneverket, Region nord i 2001. Planen foreslår vern av et utvalg jernbanemateriell, broer og bygninger. Rapportene vil danne grunnlag for arbeidet med Nasjonal Verneplan, og vil også være retningsgivende for regionalt og lokalt vernearbeid.

Nasjonal verneplan for tekniske og industrielle kulturminner

Riksantikvaren foreslo i 1994 et representativt utvalg med 6 særlig prioriterte kulturmiljøer, i tillegg 25 av nasjonal interesse. Planen var ment som et redskap for videre vernearbeide. To miljøer i Sør-Trøndelag er oppført som av nasjonal interesse:

Bergverk og bergverksmiljø: Røros kobberverk	Røros
Vassdragsmiljø/mindre kraftverk: Kuråsfossen Kraftstasjon	Røros

Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner

Rapporten *Historiske Linjer* er laget i samarbeid med Riksantikvaren (1998). For Sør-Trøndelag er to anlegg listeført:

Skarsemsentralen, telefonsentral og bestyrerbolig tatt i bruk i 1920. Oppdal bygdatun, Oppdal kommune.
Linesøy sentral, automatkiosk bygget i 1959. Stokksund, Åfjord kommune.

Norges Vassdrags- og energidirektorat

Objektene på listen er objekter valgt ut av Vestadutvalget (1988). NVE arbeider nå (2003) med en nasjonal verneplan (KINK).

Øvre Leirfoss 1903/1949 og Nedre Leirfoss 1910/1958	Trondheim Energiverk
Kuråsfoss 1896	Røros Elektrisitetsverk
Slindelva, revet, 1923/1951	(Selbu Energiverk)

Kommunevise verneplaner

Noen kommuner har egen kulturminneplan, innlemmet i komuneplanen eller som selvstendig dokument. Kommunene kan sikre vern gjennom å regulere til til spesialområde bevaring gjennom Plan – og bygningsloven. I bevaringsområder skal kulturminnene være premissgivende for samfunnsutviklingen. Kommunen forvalter planene i første innstans, mens fylkeskommunene er antikvarisk myndighet med rett til å uttale seg.

7.3 STATISTISK OVERSIKT OVER FREDETE ANLEGG I SØR-TRØNDELAG

For at det skal være mulig å danne seg et bilde av hvilke type *fredede* anlegg som finnes i Sør-Trøndelag fylke, har vi utarbeidet en grafisk oversikt for disse. Oversiktene viser hvor fredningene befinner seg geografisk, hvilke type anlegg som er fredet, og hvilken tidsperiode anleggene tilhører. Oversiktene er utarbeidet med grunnlag i fredningslisten, og verneplaner for stasjonsbygninger og fyrstasjoner. Røros er ikke tatt med i denne oversikten.

Fordeling av fredede anlegg på tidsperioder:

I oversikten som fordeler anleggene utifra byggeår har vi benyttet 50-års intervaller fra 1650, der grensen går for automatisk fredning. I tvilstilfeller, der byggeår ikke er oppgitt, er det en faglig vurdering som er lagt til grunn for plassering i et tidsintervall. Enkelte bygg er forandret eller påbygget etter at de opprinnelig ble oppført, også her er innplassering basert på en skjønnsmessig vurdering.

Fredede anlegg sortert etter byggeår

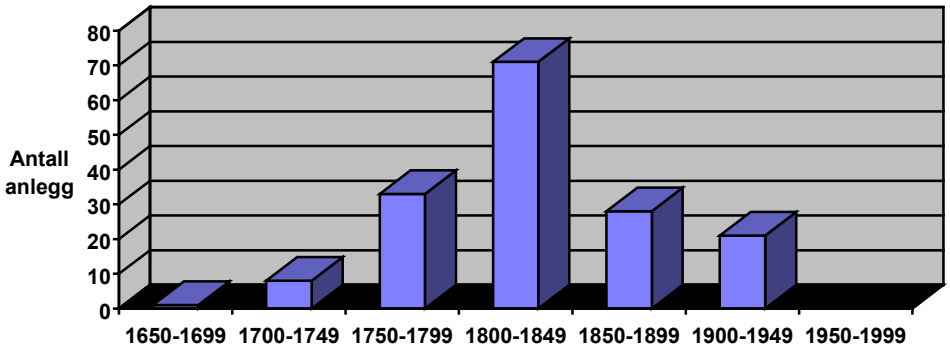

Diagrammet viser at det er en tydelig overvekt av fredninger av bygninger som er fra perioden 1800-1849. Samtidig ser vi at ingen anlegg fra siste halvdel av 1900-tallet (det 20. århundre) er fredet.

Fordeling av fredede anlegg på bygningstype

Kategoriene i oversikten over fredninger sett i forhold til bygningstyper, eller funksjon, innebærer en nødvendig forenkling, siden ikke alle særfunksjoner er tatt med. Noen bygninger har hatt flere funksjoner, og bruk kan ha endret seg over tid. Oversikten gir likevel et godt innblikk i hvilke typer anlegg som er fredet. Utvalget er plassert i syv båser: Våningshus (hovedbolighus på gård); Bur (stabbur); Drift (driftsbygning som fjøs, låve, eldhus); Småhus (smie, kvernhus, sag, badstue); Bygård; Sjø (Sjørelatert: brygge, kai, naust, fyrstasjon). I kategorien Annet finner vi blant annet en fredet smelteovn, klosterruin og institusjonsbygninger.

Fredede bygninger sortert etter bygningstype

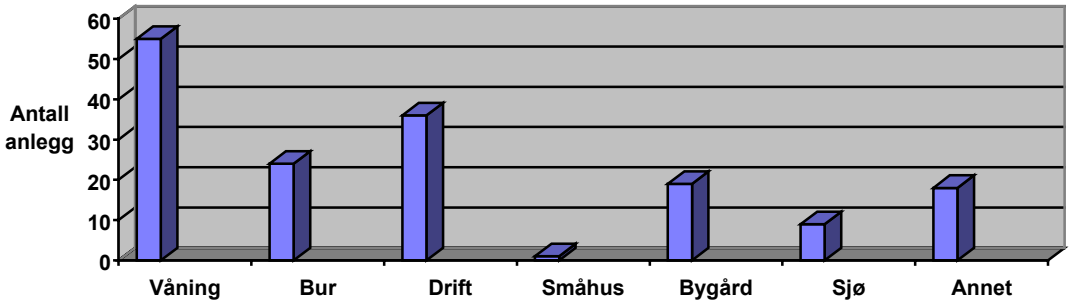

Det er flest fredede anlegg i kategorien hovedhus på gård. Bygninger tilknyttet landbruket, særlig bur, er godt representert blant fredningene. I gruppen småhus finnes det knapt fredninger i det hele tatt, noe som er betenkelig med tanke på at de fleste av disse er ute av bruk og tilhører en historisk tid. Med tanke på fylkets sterke tilknytning til kyst og hav, må det sies at sjørelaterte anlegg er underrepresentert. I kategorien "sjørelaterte" er det de ni fyrstasjonene som ble fredet etter Nasjonal verneplan for fyrstasjoner som dominerer. Anlegg knyttet til gårdsdrift, herunder prestegårdene, dominerer oversikten.

Fordeling av fredede anlegg på landskapsregioner

Oversikten deler Sør-Trøndelag opp i fem landskapstyper: Kystbygder; Fjordbygder; Jordbruksbygder; Dal- og fjellbygder og Fjell-trakter. Landskapstypeinndelingen er hentet fra "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap". "By" er tatt med som en tilleggskategori, og her sorterer alle anlegg i Trondheim, uavhengig av om de opprinnelig har vært tilknyttet landbruksdrift eller ikke.

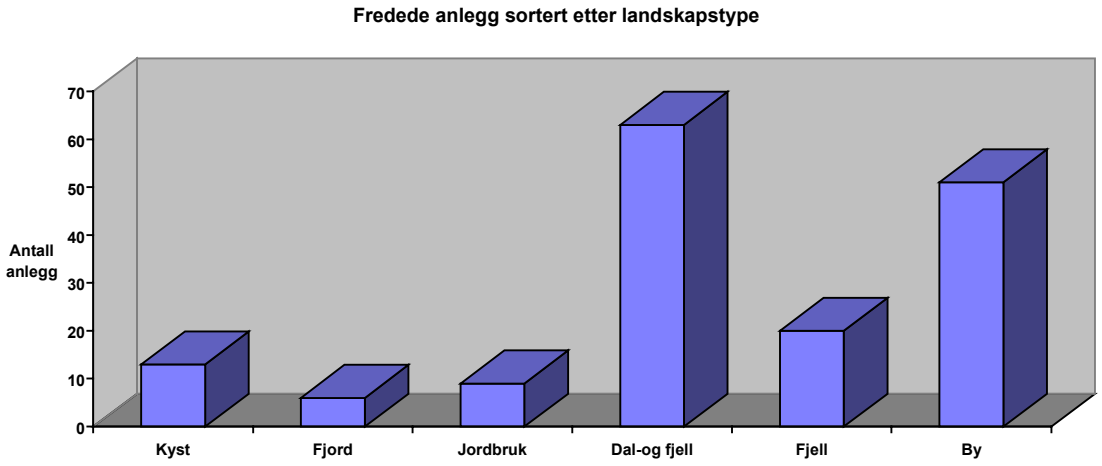

Også i denne oversikten er det tydelig at anlegg knyttet til kyst- og fjordbygdene er underrepresentert.

7.4 LISTEFØRTE KIRKER I SØR-TRØNDELAG

Kommune / Objekt	Arkitekt	Byggeår
Agdenes		
Agdenes 2	Chr H Grosch	1858
Bjugn		
Hegvik	Chr H Grosch	1858
Frøya		
Sør-Frøya	H Nissen	1881
Froan	N Ryjord	1904
Titran 2		1873/1912
Hemne		
Hemne 2	Jacob kirkebygger	1817
Vinje 2	P Konstum	1820
Hitra		
Dolm		MA
Forsnes		1763/1965
Fillan 3		1789
Hitra 2	C Hjelte	1927
Holtålen		
Haltdalen	J P Digre	1881
Ålen	J P Digre	1881
Klæbu		
Klæbu 3	L Forseth	1790
Malvik		
Malvik 3	Lindstow type?	1846
Meldal		
Løkken 2	Roar Tønseth	1929
Melhus		
Flå 2		1794
Hølonda 3	Chr H Grosch	1848
Melhus 2	C J Bergstrøm	1892
Horg 3	C J Bergstrøm	1893
Midtre Gauldal		
Støren 3		1817
Budal		1754
Sokndal 4	J Tverdahl	1933
Oppdal		
Lønset 3	I Rønningen	1863
Oppdal 2		1651
Orkdal		
Geitastrand	Chr H Groshc	1859
Orkdal 2	C J Bergstrøm	1893
Rennebu		
Berkåk	H Nissen	1878
Rennebu 2		1669
Rissa		
Statsbygd 3	Lindstow type	1842
Rissa 3	C J Bergstrøm	1888
Rein 3	H Thiis	1932
Roan		
Roan		1702
Røros		
Brekken	J W Nordan	1878
Glåmos	C Hjelte	1926
Røros 2		1784
Selbu		
Selbu		MA
Skaun		
Buvik 3		1819
Børsa 3	Chr H Grosch	1857
Skaun kirke		MA
Trondheim		
Bratsberg 3	Lindstow type?	1850
Havstein	H E Schirmer	1857
Ilen	E Sissenere	1859
Nidaros Domkirke		MA
Holtålen Stavkirke (museum)		MA
Lade		MA
Vår Frue Bjørn Sigvardsson		MA
Byneset		MA
Lo		1650/1932
Leinstrand 2		1673
Hospitalskirken 2		1706
Bakke	J Pedersen	1715
Tiller 5	Johan Kuning	1901/2002
Lademoen	O Stein	1905
Døves Kirke	Roar Tønseth	1927
Ranheim 2	R Tønseth	1933
Strinda	Solberg/Christensen	1900
Tydal		
Tydal 2		1696
Ørland		
Ørland		MA
Austråt kirke/kapell -		MA
Åfjord		
Stoksund 3	Chr Collett	1824
Åfjord 3	K Guttormsen	1879

Saksbehandlingsregler: Ombygging og utvidelse av kirkebygg krever godkjenning av biskopen. Før biskopen treffer vedtak skal saken forelegges Riksantikvaren til uttalelse dersom kirken er bygget i eller før 1850 og/eller listeført. Kilde: Rundskriv T-3/2000 Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø.

7. 5 TILSKUDDSORDNINGER

Tilskudd til naturforvaltningstiltak, der kulturvern kan inngå (behandles av fylkesmannen).

Statlige tilskudd til fredede anlegg og nasjonale oppgaver (behandles av Riksantikvaren og i fylkeskommunene)

Tilskudd til frivillige organisasjoner (behandles av fylkeskommunen)

Statens kulturminnefond, Røros

Statens Kulturråd

Fylkeskommunale tilskudd til kulturminnetiltak (avhenger av årvise bevilgninger. I Sør-Trøndelag vil fylkeskommunale kulturminnetilskudd knyttes til Handlingsplan for Kulturminner).

Regionale program for Næringsutvikling gjennom investeringer i fysisk infrastruktur (behandles i fylkeskommunen)

Tilskudd til landbruket over jordbruksavtalen, såkalte STILK-midler (Særskilte tiltak i landbrukets kulturlandskap. Behandles ved de kommunale landbrukskontorene og hos fylkesmannen.

Lån på antikvarisk grunnlag i Den Norske Stats Husbank og Statens Landbruksbank.

Kommunale tilskuddsordninger, der kulturvern kan være ett eller flere interesseområder i plan- eller utviklingstiltak.

Skattemessige fordeler: direkteligning av utgifter til vedlikehold av fredet eller bevaringsregulert bygningsmasse.

I tillegg finnes det en rekke stiftelser og legater som gir tilskudd til gode formål, herunder istandsettingsoppgaver.

7.6 LITTERATURLISTE

Fredede Hus og Anlegg i Sør-Trøndelag Riksantikvaren/Universitetsforlaget 1986

Fredede Hus og Anlegg Røros Bergstad Riksantikvaren/Universitetsforlaget 1983

Fylkesplan for Sør-Trøndelag 1996-99 (2005)

Fylkesdelplan for kultur, Sør-Trøndelag fylkeskommune 1996-1999 (2005)

Handlingsplan for kulturminneforvaltning (Miljøverndepartementet 1992)

Landsverneplan for Forsvaret - Katalog Sør- og Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge. Forsvarets bygningstjeneste 2000

Nasjonal Registrering av Verdifulle Kulturlandskap, Sluttrapport for Sør-Trøndelag 5/96, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Norske fyr, Nasjonal verneplan for fyrstasjoner. Riksantikvarens rapporter 24/1997

NOU 1996: Mangfald, minne, møteplass

NOU 2002:1: Fortid former fremtid

Ord for ord, Rapport om bruk av begreper innen kulturminnevernet, Foreningen til norske Fortidsmerkers Bevaring, 1981

Riksantikvarens strategiske plan (1996-99)

Riksantikvarens Strategi (2000-2005)

St.meld. nr. 61 (1991-92): Kultur i tiden

St.meld. nr. 31 (1992-93): Regional planlegging og arealpolitikk

St.meld. nr. 29 (1992-93): Om nærmiljøpolitikken

St.meld. nr. 8 (1999-2000): Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand. Kap.4

St.meld. nr. 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet

St.Meld. nr. 24 (2000-01) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.

St.meld. nr. 25 (2002-2003) Regjeringens miljøvernpolitikk og Rikets miljøtilstand

St.meld. nr. 31 (2002-2003) Storbymeldingen

St.prop. nr. 8 (1992-93): Miljøutfordringer i landbruket

Vegvalg: Nasjonal verneplan Veger – bruer – kulturminner. Statens Vegvesen 2002

Veier og veirelaterte kulturminner i Sør-Trøndelag, rapport; Terje Bratbert 1998.

Vern av faste kulturminner langs kysten: Riksantikvarens rapporter 27/1999

Verneplan for jernbanens kulturminner: 3 hefter: Rørosbanen, Størenbanen, Dovre-banen. Jernbaneverket, region nord 2002

Verneplan for Tekniske og Industrielle kulturminner, Riksantikvaren 1994.

NOU 2002:1 "Fortid former fremtid" vil danne grunnlag for en ny stortingsmelding om kulturminnepolitikken som ventes høsten 2003.

7.7 AKTUELLE ADRESSER PÅ INTERNETT

www.stfk.no: Sør-Trøndelag fylkeskommune
www.skatteetaten.no: informasjon om ligning for fredede og verneverdige hus.
www.miljostatus.no: her finnes blant annet oversikt over alle fredninger i landet.
www.odin.no: Stortingsproposisjoner, stortingsmeldinger og utredninger.
www.riksantikvaren.no: publikasjoner om praktisk vedlikehold med mer
www.bya.oslo.kommune.no: byantikvar, Oslo
www.lovdata.no: Kulturminneloven, Plan og bygningsloven, forskrifter og rundskriv.
www.fylkesmann.no: felles hjemmeside for Fylkesmannen. Søk på aktuelt fylke.
www.norsktele.museum.no: verneplan for Telenor
www.kulturminnedagen.net:
www.kulturvern.no: Kulturminnevernets Fellesorganisasjon
www.ninaniku.no: Norsk Institutt for Kulturminneforskning
www.kulturarv.no: Norsk Kulturarv
www.kulturrad.no: Norsk Kulturråd
www.museumsnett.no: Museumsnett i Norge
www.international.icomos.org International Committee for Monuments&Sites.
www.english-heritage.org Engelsk kulturminneforvaltning
www.european-heritage.net
www.unesco.org United Nations educational, scientific and cultural organization.

7.8 POLITISK VEDTAK

Arkivsak: 200202498
51/2002 Handlingsplan for kulturminner i Sør-Trøndelag

Behandlet/behandles av:	**Møtedato**	**Saknr**
Komité 1	06.06.2002	5/2002
Fylkestinget	18.06.2002	51/2002

Innstilling

Komité 1 anbefaler Fylkestinget å fatte følgende vedtak:

Fylkestinget samtykker i handlingsplanens utvalgskriterier og prioriteringer, og ber om at Handlingsplanens hovedmål realiseres gjennom de fem valgte strategiene: Samhandling, formidling, utvidet rolle for fylkesmuseene, økonomisk styrking og prioritering.

Protokoll

Votering:
Innstillingen ble enstemmig vedtatt

Vedtak

Fylkestinget samtykker i handlingsplanens utvalgskriterier og prioriteringer, og ber om at Handlingsplanens hovedmål realiseres gjennom de fem valgte strategiene: Samhandling, formidling, utvidet rolle for fylkesmuseene, økonomisk styrking og prioritering.

7.9 ORDLISTE

***Automatisk fredet kulturminne*:** Kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) og bygninger eldre enn 1650 er automatisk fredet etter kulturminneloven (KML). Det samme gjelder samiske kulturminner og skipsfunn hvis disse er eldre enn hundre år. Skipsfunn eldre enn hundre år, hvor det ikke fins noen eier, er statens eiendom. På Svalbard er alle spor etter menneskelig virksomhet fra før 1946 automatisk fredet, i henhold til forskrift for kulturminner på Svalbard. Det er forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner.

Administrativt fredete kulturminner: Utvalgte kulturminner i statens eie som ikke er formelt fredet etter kulturminneloven, men som fra 1920 er forutsatt behandlet som om de er fredet. Listen over administrativt fredete kulturminner ble publisert i 1933 og 1934 i Fortidsminneforeningens årbøker. Listen er ikke justert eller revidert siden dette. Administrativt fredede objekter skal vurderes av Riksantikvaren ved avhending, og kan fredes ved forskrift (Kulturminnelovens §22a).

***Byggeskikk*:** Bygningers utforming og plassering i forhold til hverandre og i landskapet. Byggeskikken omfatter materialbruk, håndverksteknikker, dimensjoner og proposjoner, uavhengig av stiluttrykk. Byggeskikken har tradisjonelt endret seg mye langsommere enn byggestilen.

***Fredet*:** Begrepet brukes bare om kulturminner som er fredet etter kulturminneloven, eller om områder fredet etter naturvernloven. Enkeltobjekter som bygninger kan fredes ved enkeltvedtak etter kulturminnelovens §§ 15, område rundt et fredet kulturminne etter §19. Kulturmiljø av internasjonal, nasjonal og regional verdi kan fredes i medhold av kulturminnelovens § 20. Fredning etter kulturminneloven innebærer innskrenket råderett. Merkostnader som følge av sikring og istandsetting kan søkes helt eller delvis dekket av antikvarisk myndighet. Slikt arbeid kan pålegges eier etter Kulturminnelovens §17. Naturvernloven (§§3 og 5) har bestemmelser som kan ivareta en miljøfredning i områder der både natur og kulturminner inngår.

***Immaterielt kulturminnevern*:** Med immaterielle kulturminner forstår vi verdier som ikke kan dokumenteres gjennom gjenstander. Muntlig tradisjonsstoff som eventyr, fortellinger og sagn er eksempler på immaterielle kulturminner. Musikk, stedsnavn og "manns minne "er andre eksempler. Nedtegnelsen av tradisjonsstoff skjer i stor grad i regi av universitetene eller av museene. Her er det etablert faste rutiner for arkivering til Nasjonalbibliotek, Riksarkiv og Statsarkiv.

***Kulturlandskap*:** En bred definisjon av begrepet kulturlandskap er*: "Det menneskeomformede eller menneskepåvirkede landskap"*.

***Kulturmiljø*:** Med kulturmiljø menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng, som for eksempel bygningsmiljøer i byer og tettsteder og jord-, skog- og seterlandskap. Begrepet omfatter alle grader av kulturpåvirkning, også landskapssammenhenger det knytter seg hendelser, tro og tradisjon til.

***Kulturminne*:** Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

***Kulturminnefaglig kompetanse*:** Kompetanse om kulturminner og kulturmiljøer og hvordan de skal bevares og forvaltes som del av en samfunnsmessig utvikling. Vanlig fagbakgrunn eller fagkombinasjoner er arkelogi, kunst- og kulturhistorie, arkitekt, planfaglig eller konservatorutdannelse.

Regulering til bevaring: Reguleringsformål i Plan- og bygningsloven som kan benyttes til å verne bygninger, bygningsmiljøer og arealer. I motsetning til fredning, omfatter bestemmelsen kun bygningseksteriører og utvendige arealer. Reguleringsformålet kan kombineres med andre formål. Vedtak fattes av kommunal myndighet med hjemmel i plan- og bygningslovens § 25.6.

***Restaurering*:** av latin "restauro". Betyr egentlig "tilbakeføring", da til en tidligere, dokumentert tilstand. Kulturminneforvaltningen bruker begrepet om antikvarisk istandsetting og dokumentert tilbakeføring. Mange bruker begrepet videre til å omfatte fornyelse og endring av gamle hus.

Verneverdig: Begrepet brukes om bygninger eller objekter det knytter seg antikvariske eller arkitektoniske verdier til, og derfor bør beskyttes/vernes. Begrepet kan brukes selv om objektet ikke har formell beskyttelse gjennom lovverket.

Generasjonar

Du og eg,
her og no!
Ættled og slekt
fører arven fram.

Notid etter førtid,
om framtid skal finnast:
- Grammatikkens enkle lov!

Menneske og rase,
alle som ein!
Livskår og lagnad
gir mangfald av spor.

Minna blir mange,
frå vegar og vidde:
- Fellesskaps val og dilemma!

fda/02